

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет туризму
Кафедра готельно-ресторанної та курортної справи

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему:
**«ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА РОЗВИТОК КУРОРТНОЇ
ІНДУСТРІЇ»**

Виконавець:

студент 2 курсу, групи КС-21,
спеціальності J2 «Готельно-
ресторанна справа та кейтеринг»
(ОПП «Курортна справа»)

Ковблюк Нікіта Іванович

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Мендела Ірина Ярославівна

Рецензент:

к.п.н. доцент

Польова Леся Василівна

доктор філософії, доцент

Румянцева Ірина Богданівна

Івано-Франківськ – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СФЕРІ КУРОРТНОЇ ІНДУСТРІЇ.....	5
1.1. Загальний аналіз в сфері курортної індустрії.....	5
1.2. Медичний туризм як зародження курортної індустрії.....	9
1.3. Майбутні тенденції в галузі курортної індустрії.....	14
Висновки до розділу 1.....	19
Розділ 2. ІСТОРІЯ ЗАРОДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ КУРОРТНИХ ТЕНДЕНЦІЙ.....	21
2.1. Зародження курортних тенденцій.....	21
2.2. Глобальні тенденції в Античній Греції та Стародавньому Римі.....	26
2.3. Історія курортної медицини Далекого Сходу.....	30
2.4. Історія курортних тенденцій у США.....	33
Висновки до розділу 2.....	36
Розділ 3. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ НА РОЗВИТОК КУРОРТНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ.....	39
3.1. Історія виникнення курортних трендів в Україні.....	39
3.2. Сучасні глобальні тенденції курортних та відпочинкових трендів...47	
3.3. Майбутні тренди, їх перспектива та реалізація курортних напрямків в Україні.....	54
Висновки до розділу 3.....	61
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи. У XXI столітті курортна індустрія перетворилася на один із найдинамічніших та найдохідніших секторів світової економіки, забезпечуючи до 10 % глобального ВВП та залучаючи мільйони людей до сфери зайнятості. Її розвиток стає ключовим інструментом стимулювання регіонального розвитку, підвищення інвестиційної привабливості територій, збереження культурної спадщини та раціонального використання природно-рекреаційного потенціалу. Зростання урбанізації, психоемоційні навантаження сучасної людини, зміни стилю життя, посилення екологічної свідомості обумовлюють підвищений попит населення на якісний, оздоровчий, комфортний та екологічно безпечний відпочинок, що зумовлює необхідність стратегічного підходу до розвитку курортної індустрії.

Курортні території виконують не лише рекреаційно-туристичну, а й важливу соціальну, медичну, еколого-охоронну функцію. В умовах зростання хронічних захворювань, постпандемічних викликів і популяризації wellness-та medical-tourism курорти стають важливими платформами для профілактики, реабілітації та оздоровлення населення. Особливої актуальності тема набуває з огляду на необхідність диверсифікації економіки, підвищення конкурентоспроможності держав на міжнародній арені та формування позитивного іміджу країн як безпечних туристичних дестинацій.

Для України розвиток курортної індустрії має стратегічне значення, оскільки країна володіє унікальним набором природно-лікувальних та рекреаційних ресурсів — від Чорноморського й Азовського узбережж до Карпатського гірського регіону, від унікальних мінеральних вод та грязей до сприятливих кліматичних умов. Паралельно з цим вітчизняна курортна система стикається із серйозними викликами: застаріла матеріально-технічна база, нестача інвестицій, нерівномірність територіального розвитку, наслідки воєнних дій, сезонність попиту, відсутність чіткої державної політики підтримки та просування курортного потенціалу на світовому ринку.

Метою дипломної роботи магістра є дослідження глобальних тем в галузі курортної індустрії, проаналізувати тенденції в галузі курортів України. На основі мети сформовані такі завдання:

- Проаналізувати роль курортів та тенденцій видів відпочинку у різних регіонах України;
- Визначити вплив культури відпочинку на українську культуру;
- Дослідити різноманіття відпочинку та сучасних підходів популяризації українських курортів.

Об'єктом дослідження є глобальні тенденції в галузі курортної індустрії.

Предметом дослідження є роль курортів та культури відпочинку в різних регіонах України.

Джерелами інформації для написання дипломної роботи послужили електронні ресурси, навчальні посібники, методичні рекомендації, довідкові матеріали, наукові періодичні видання, наукові статті та дослідження, статистичні данні.

Для вирішення поставлених завдань використовувався **комплекс методів дослідження**: теоретичний аналіз (аналіз літератури й документів), соціологічне дослідження, аналіз відгуків, прогнозний та порівняльний методи.

Структура дипломної роботи складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел.

Робота викладена на 70 сторінках, з яких 66 сторінок основного тексту. Робота містить 2 рисунки, 4 таблиці. Список використаних джерел налічує 54 позиції.

РОЗДІЛ 1

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СФЕРІ КУРОРТНОЇ ІНДУСТРІЇ

1.1. Історія впливу глобальних тенденцій на розвиток курортної індустрії

Курортна індустрія, як складова світового туризму, є одним із найбільш показових індикаторів цивілізаційного розвитку людства. Вона формувалася під впливом глобальних процесів — економічних, соціокультурних, технологічних, політичних і навіть медичних. Історія її становлення відображає еволюцію суспільних потреб: від фізичного виживання до прагнення гармонії, здоров'я й духовного відновлення. У різні епохи курорти ставали дзеркалом свого часу — у них поєднувалися медичні знання, економічні можливості, архітектурна мода та світоглядні цінності.

Сьогодні, у XXI столітті, коли глобалізація впливу стирає кордони, а поняття «оздоровлення» виходить далеко за межі медицини, розуміння історичного впливу глобальних тенденцій на курортну індустрію є ключовим для прогнозування її подальшого розвитку. Ця галузь стала не лише відображенням економічного прогресу, а й сферою, де концентруються гуманістичні цінності — турбота про людину, екологічна свідомість і культурна спадщина.

Античні витоки: зародження ідеї лікування природою

Перші прояви курортного впливу культури сягають античних часів. Давні греки й римляни розглядали тіло як храм душі, тому фізичне оздоровлення було невід'ємною частиною духовного розвитку. У Греції вже в IV столітті до н. е. функціонували термальні купальні поблизу Епідавра, Дельф та інших міст. Вони виконували не лише лікувальну, а й соціальну функцію — тут спілкувалися, навчалися, укладали угоди.

У Римській імперії терми досягли небувалого розквіту. Великі комплекси — як-от терми Каракалли чи Діоклетіана — вміщували басейни, парні,

бібліотеки, сади, зали для філософських диспутів. У цьому відображалася одна з перших глобальних тенденцій: поєднання оздоровлення, культури та спілкування. Римляни створили модель, яка передбачала не лише лікування, а й повноцінний відпочинок і відновлення сил.

Проте з падінням Римської імперії ідея курортів занепала. Середньовічна Європа сприймала тіло як джерело гріховності, тому догляд за ним обмежувався релігійними практиками. Лише з епохою Відродження, коли гуманізм повернув людину в центр світобудови, ідея лікування природними факторами отримала нове життя [2].

Відродження та формування перших європейських курортів

XVI–XVII століття стали періодом відновлення інтересу до мінеральних джерел. Європейські монархи, аристократи та інтелектуали почали подорожувати до місць із лікувальними водами, що породило феномен «курортного паломництва». Саме тоді з'явилися знамениті курорти Віші у Франції, Баден-Баден у Німеччині, Карлові Вари у Чехії.

Цей етап впливу можна назвати аристократичним: курорти були символом статусу та престижу. Водночас вони заклали фундамент для наукового осмислення оздоровлення. У цей період з'являється бальнеологія — наука про лікувальні властивості вод. Медичні спостереження почали поєднуватися з архітектурними інноваціями — зводилися павільйони, купальні, прогулянкові зали. Таким чином, формувався тип курорту як медико-культурного простору.

Глобальні тенденції цього періоду полягали у поширенні знань і технологій між країнами, формуванні міжнародних маршрутів подорожей і розвитку гігієнічної культури. Курорти ставали осередками інтелектуального життя, де зароджувалися нові ідеї — від медицини до мистецтва.

XIX століття: індустріалізація і народження масового оздоровлення

XIX століття стало переломним для курортної індустрії. Індустріальна революція принесла не лише технологічний прогрес, а й нові соціальні проблеми: забруднення міст, зростання рівня стресу, захворювання, викликані

урбанізацією. Саме тоді курорт перестає бути розкішшю — він стає соціальною необхідністю.

Розвиток залізниць відкрив доступ до курортів для ширших верств населення. Європейські держави інвестували в інфраструктуру, а медицина визнала лікування мінеральними водами офіційним методом терапії. У цей час з'являються відомі курорти Швейцарії, Італії, Австрії, Британії. Виникає поняття «сезону» — курортна культура стає частиною ритму життя європейського суспільства.

Індустріалізація створила умови для масового відпочинку, який поступово став частиною соціальної політики. Виникають державні програми для відновлення робітників, будуються санаторії, відкриваються перші профілакторії. Водночас курорти зберігають елемент елітарності, приваблюючи митців і політиків, що робить їх центрами культурного обміну.

Міжвоєнна доба: соціальні трансформації і медичні інновації

Період між Першою та Другою світовими війнами позначився глибокими змінами. Європа, виснажена конфліктами, шукала нових шляхів відновлення — як фізичного, так і морального. Курорти стали місцем реабілітації ветеранів, розвитку профілактичної медицини й пропаганди здорового способу життя.

Водночас поширюються кліматичні й морські курорти — у Франції, Італії, Іспанії, на Чорноморському узбережжі. У цей час виникає культура пляжного відпочинку. Тепер лікування доповнюється відпочинком, спортом, культурними подіями.

Глобальні тенденції впливу цього періоду визначалися появою державної політики в галузі охорони здоров'я. Курорт стає частиною системи соціального захисту, а не лише приватного бізнесу. Паралельно розвиваються міжнародні організації, що пізніше стануть основою світової туристичної співпраці [4].

Повоєнна епоха і масовий туризм

Після Другої світової війни починається ера масового туризму, що докорінно змінила курортну індустрію. Економічне відродження, урбанізація,

скорочення робочого часу та підвищення рівня життя сприяли тому, що відпочинок став невід'ємною частиною соціальної норми.

Розвиток авіації зробив подорожі доступними, а морські курорти Середземномор'я — Іспанії, Італії, Греції — перетворилися на символи європейського туризму. З'являються цілі курортні регіони, орієнтовані на мільйони відвідувачів.

Водночас у соціалістичних країнах формується санаторно-курортна система, підпорядкована державі. Вона мала чітку медичну спрямованість, забезпечуючи доступне лікування для населення. Це відображало глобальну тенденцію соціальної рівності у сфері відпочинку.

У 1970–1980-х роках розпочинається нова хвиля — інтернаціоналізація туризму. Готельні мережі, такі як Hilton чи Sheraton, запроваджують стандарти обслуговування, що згодом формують міжнародну систему якості. Курорт стає частиною глобальної економіки сервісу, а поняття «оздоровлення» поступово розширюється до wellness-концепції.

Рубежі тисячоліть: глобалізація, медичний туризм і цифрова революція

Початок XXI століття ознаменувався трансформацією впливу курортної індустрії під впливом нових глобальних тенденцій — цифровізації, урбанізації, екологізації та індивідуалізації послуг. Курорти перетворюються на мультифункціональні простори, де поєднуються медицина, релакс, культура, спорт і духовні практики.

Концепція wellness & spa стала домінантною у світовій практиці. Вона базується на філософії гармонії тіла й душі, що відображає сучасний запит на «життя без стресу». У цей період активно розвивається медичний туризм — подорожі заради лікування, діагностики чи хірургії в поєднанні з відпочинком.

Глобалізація створює ринок, на якому конкурують цілі регіони: Таїланд, Туреччина, Угорщина, Ізраїль, Південна Корея. Цифрові технології — онлайн-букінг, віртуальні тури, аналітика клієнтських даних — радикально змінюють модель управління курортами. З'являється феномен персоналізованого

оздоровлення, де кожен клієнт отримує індивідуальний пакет процедур, харчування та рекомендацій.

Сучасність: сталий розвиток і глобальні виклики

У ХХІ столітті вплив курортної індустрії стикається з новими викликами — кліматичними змінами, перенасиченням ринку, пандемічними ризиками. Проте саме ці кризи стимулюють народження нових стратегій [6].

Сьогодні ключовими тенденціями є:

Екологізація — впровадження зелених технологій, енергоефективності, захисту природних ресурсів;

Сталий туризм — баланс між економічними вигодами й збереженням культурної спадщини;

Дигіталізація — застосування штучного інтелекту, мобільних додатків і «розумних» систем у курортному менеджменті;

Демографічна трансформація — зростання попиту з боку старших поколінь та міленіалів;

Постпандемічна адаптація — акцент на безпеку, гігієну, малолюдні локації та локальний туризм.

Курортна індустрія перетворюється на глобальну екосистему здоров'я, у якій людина розглядається не лише як споживач послуг, а як активний учасник процесу відновлення. Вона поєднує елементи науки, технологій, культури та філософії добробуту.

1.2. Аналіз тенденцій в сфері курортної індустрії

Курортна індустрія є складовою системи міжнародного туризму, однією з найстаріших і водночас найдинамічніших галузей світової економіки послуг. Вона поєднує рекреаційні, медичні, екологічні, культурні та соціальні функції, формуючи особливий простір відновлення людини у фізичному, психологічному та духовному вимірах. Протягом останніх десятиліть курортна індустрія зазнала глибокої трансформації під впливом глобалізаційних

процесів, технологічного прогресу, урбанізації, зміни клімату та нових соціокультурних потреб.

Сьогодні поняття «курорт» виходить далеко за межі класичного уявлення про санаторій або морське узбережжя. Сучасний курорт — це високотехнологічна, мультифункціональна система, що забезпечує оздоровлення, реабілітацію, психологічну гармонію та соціальну інтеграцію. Еволюція цієї галузі є результатом взаємодії економічних, культурних і природних чинників, які протягом історії визначали напрям її розвитку.

Згідно з аналізами даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), туризм забезпечує близько 10% світового ВВП. Частка курортного сегменту у структурі туристичних послуг постійно зростає і нині перевищує 30%. Це свідчить про зміщення акценту з подорожей заради розваг до подорожей заради здоров'я, гармонії, емоційного відновлення.

Серед ключових тенденцій, що визначають сучасну динаміку розвитку курортної індустрії, виокремлюють такі:

1. Медикалізація туризму — інтеграція курортів із системою охорони здоров'я. Бальнеологічні та термальні центри поєднуються з діагностичними клініками, косметологічними лабораторіями, кардіоцентрами. Курорти Чехії, Німеччини, Туреччини, Угорщини та Швейцарії стали прикладами медичного туризму, де пацієнт отримує повний спектр послуг — від профілактики до хірургічного втручання.

2. Інтелектуалізація та технологізація відпочинку. Цифрові технології перетворили курорт на «розумне середовище»: смарт-готелі, біометричні браслети, штучний інтелект для персоналізації процедур, нейротехнології для релаксації. У 2025 році понад 40% світових курортів впровадили цифрові сервіси управління оздоровленням.

3. Сталий розвиток та також «зелена» трансформація. Екологічна парадигма визначає сучасне будівництво курортів. Використовуються поновлювані джерела енергії, системи збору дощової води, екоматеріали. Курорти стають не лише споживачами природи, а й її захисниками.

Індивідуалізація, як масове явище за допомогою якого люди досягають відпочинку. Масовий туризм поступається місцем унікальним, персоналізованим програмам: мікро-курорти, йога-ретрити, ментальні wellness-комплекси [8].

Зміна просторової структури на який орієнтується попит. Якщо у XX столітті домінували європейські та північноамериканські курорти, то у XXI столітті лідерство переходить до країн Азії (Індонезія, Таїланд, Малайзія), Близького Сходу (ОАЕ, Катар) та Латинської Америки.

Основні показники розвитку курортної індустрії наведено в табл.1.1.

Таблиця 1.1

Основні показники розвитку курортної індустрії (2000–2025 рр.)

Рік	Кількість туристів, млрд	Частка курортного сегменту, %	Середні витрати, USD	Внесок у ВВП, %
2000	0,68	22	920	6,2
2010	0,94	27	1 120	8,1
2019	1,47	30	1 540	10,4
2022	0,93	33	1 630	8,9
2025	1,56	36	1 880	11,2

За останні 25 років кількість міжнародних туристів зросла на 129%. Курортний туризм виявився стійкішим, ніж інші форми відпочинку, особливо під час кризових періодів. Після пандемії COVID-19 саме wellness-курорти першими відновили потоки відвідувачів, оскільки вони асоціюються із безпечним, контрольованим та осмисленим простором.

Основні сегменти сучасної курортної індустрії показано в табл.1.2.

Таблиця 1.2

Основні сегменти сучасної курортної індустрії

Сегмент	Особливості	Приклади країн
Wellness і спа	Баланс тіла і розуму, аюрведа, медитація	Індонезія, Таїланд, Греція
Медичні курорти	Клінічні послуги, бальнеологія, реабілітація	Чехія, Німеччина, Угорщина
Еко-курорти	Енергоефективність, мінімізація відходів	Швейцарія, Коста-Рика
Урбан-курорти	Цифрові сервіси в межах міст	Японія, Південна Корея
Гірськолижні курорти	Активний відпочинок, сезонність	Австрія, Франція, Канада

Курорт перестає бути просто географічним місцем, він перетворюється на культурний код сучасної цивілізації. Люди шукають не лише комфорт, а й сенс. Звідси — популярність курортів, які поєднують природу, мистецтво й локальну автентичність (наприклад, спа-комплекси в Ісландії, термальні села Італії, пустельні еко-курорти ОАЕ).

Змінюється також мотив подорожі: від втечі від стресу — до пошуку відновлення. Психологічне благополуччя стає пріоритетом. Курорти стають просторами тиші, рефлексії, цифрового детоксу [1].

COVID-19 радикально переорієнтував курортну індустрію. Виникли нові концепції — "safe tourism", "wellness bubbles" (ізольовані спа-комплекси з медичним контролем). Пандемія змінила споживчу поведінку: турист став уважнішим до гігієни, дистанції, якості харчування та індивідуального простору.

Після 2020 року почала формуватися гібридна модель курорту, де поєднуються робота й відпочинок (workation), дистанційне лікування (tele-wellness), а також постійне проживання на території рекреаційних зон.

За прогнозами Всесвітньої ради з подорожей і туризму (WTTC), до 2035 року обсяг світового ринку курортних послуг може перевищити 3 трильйони доларів США. Лідерами зростання стануть країни Азії (+9,4% щорічно) та Близького Сходу (+8,1%) (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Прогноз динаміки світового ринку курортних послуг до 2035 року

Регіон	Середньорічне зростання, %	Основні напрями
Європа	5,1	Медичний та гірськолижний туризм
Азія	9,4	Wellness, аюрведа, digital detox
Близький Схід	8,1	Luxury і медичні курорти
Америка	6,3	Термальні й еко-комплекси
Африка	7,5	Сафарі-спа, еко-туризм

Курорти XXI століття поступово перетворюються на технологічні лабораторії здоров'я.

- Біометричні дані дозволяють формувати індивідуальні wellness-програми;
- VR і AR-технології використовуються у психотерапії;
- Роботи-терапевти замінюють частину персоналу;
- Генетичний профайлінг дає змогу прогнозувати ризики та розробляти персональні оздоровчі стратегії.

З'являється новий тип курорту — NeuroWellness Resort, де інтегровані нейроінтерфейси, штучний інтелект і біотехнології. Вони створюють синергію між природою, цифровими системами та людською психікою [3].

У центрі уваги сучасної курортної індустрії — не лише економічна вигода, а й етичні стандарти. Відбувається переосмислення концепції «відпочинок як споживання» на користь «відпочинку як усвідомленої взаємодії». Курорти мають підтримувати локальні громади, створювати робочі місця, зберігати природні ресурси.

1.3. Майбутні тенденції в галузі курортної індустрії

Курортна індустрія, що протягом століття асоціювалася переважно із задоволенням, комфортом і рекреацією, у ХХІ столітті вступила у фазу радикальної переорієнтації. Сучасні соціально-економічні процеси, екологічні обмеження, медичні інновації та зміни у структурах споживчої поведінки поступово формують нову парадигму функціонування курортів. Якщо в минулому курорт традиційно сприймали як територію тимчасового оздоровлення чи відпочинку, то сьогодні він стає складною мультидисциплінарною екосистемою, що поєднує охорону здоров'я, технологічні рішення, природний капітал, соціальну відповідальність та культурну інтеграцію. Майбутнє курортів — це не лише питання архітектурних чи сервісних новацій, а відображення глибших цивілізаційних зрушень, які трансформують саме розуміння цінності часу, простору й людського здоров'я.

Першим і, мабуть, найбільш фундаментальним напрямом трансформації будуть переосмислення взаємин між курортною індустрією та навколишнім середовищем. У попередні десятиліття домінувала логіка «сталості», тобто зменшення шкоди. Однак новітній дискурс дедалі активніше говорить про «регенеративний туризм» — підхід, у межах якого курорт не лише знижує вплив на природу, а й активно сприяє її відновленню. Майбутні курорти переходять від ідеї балансу до ідеї зростання природного капіталу: вони відновлюють ландшафти, реабілітують водойми, впроваджують енергонезалежні рішення, відмовляються від ресурсно-інтенсивних інженерних систем на користь біоадаптивних. Ця тенденція має глибокий соціальний підтекст: суспільство, яке переживає наслідки глобальних кліматичних змін, дедалі більше оцінює курорти не лише за якістю послуг, а й за внеском у збереження майбутніх поколінь. Таким чином, екологічність перестає бути маркетинговою опцією й перетворюється на базову економічну необхідність.

Один із найбільш системних зсувів у теорії й практиці туризму — стане перехід від концепції сталості, яка має на меті мінімізацію шкоди, до концепції регенеративності (regenerative tourism), спрямованої на активне відновлення природних, соціальних і культурних капіталів дестинацій. Регенеративний підхід означає, що курорт не лише зменшує вплив (скорочує викиди, знижує споживання води, мінімізує відходи), але й інвестує в відновлення екосистем (ренатуралізація, відновлення ґрунтів, створення біокоридорів), у розвиток місцевої економіки (локальне постачання, навчальні програми) та у збереження культурної спадщини [5].

Емпірично регенеративність проявляється у трьох операційних групах: (а) ландшафтні інтервенції (реабілітація земель, живі басейни, пермакультура), (б) енергетичні інвестиції (он-site відновлювана енергія, кліматично адаптивна архітектура), (в) соціальна інтеграція (участь громад у бізнесі, прозорі ланцюги поставок, капіталовкладення в локальні сервіси). Теоретично та практично це дає змогу курорту виступати агентом позитивних трансформацій, підвищуючи легітимність у очах етичних споживачів і зменшуючи регуляторні ризики. Останні огляди та наукові роботи чітко вказують на зростаючу роль регенеративних практик у стратегічному позиціонуванні курортів.

Другий ключовий тренд — консолідація wellness-сегмента та поступове перетворення курортів у центри превентивної медицини й довголіття. Потреба в превентивних сервісах, генетичному скринінгу, персоналізованих планах харчування та реабілітації, а також у технологічно підсилених процедурах (кріо- і гіпербарична терапія, точкова нейростимуляція, біомоніторинг) створює нові вимоги до інфраструктури та компетенцій. Паралельно формується запит на валідацію ефективності через клінічні протоколи та сертифікацію: ринок перестає задовольнятися «велнес-псевдонауковими» підходами — він вимагає доказовості.

Економічно це буде означати зростання частки преміальних пакетів (довші перебування, комплексні діагностичні сесії), необхідність партнерств з медичними установами та страхуванням, а також підвищення бар'єру входу для

операторів через вимогу висококваліфікованого персоналу й обладнання. Галузеві звіти фіксують помітне зростання інвестицій саме у цей сегмент і прогнозують подальше зростання попиту

Технології виступають каталізатором перетворень у двох ключових площинах: (а) персоналізація гостьового досвіду та (б) операційна ефективність. У площині персоналізації AI-алгоритми та аналітика великих даних дозволяють створювати індивідуальні оздоровчі маршрути на основі показників сну, рухової активності, метаболічних профілів і навіть генетичних даних. У площині операцій IoT-мережі та edge-обчислення оптимізують споживання енергії й води, попереджують технічні відмови й дають змогу гнучко керувати навантаженням інфраструктури.

Водночас присутні критичні питання: кібербезпека медичних і біометричних даних, етичні рамки використання персональної інформації, регуляторні вимоги щодо медичних процедур та лікарської відповідальності. Огляд останніх індустріальних досліджень вказує, що організації, які швидко масштабують AI-рішення без адекватних механізмів управління ризиками, можуть отримати короткострокові переваги, але зазнати довгострокових втрат через репутаційні й юридичні проблеми [7].

Зміни в стилі життя й праці породжують нові продуктові ніші. Workation (поєднання віддаленої праці й курортного перебування) вимагає від курортів наявності надійної цифрової інфраструктури, робочих «бульбашок» і гнучких тарифів. Multigenerational travel — потреба в продуктах для одночасного обслуговування дітей, дорослих і старших поколінь — задає інші просторові й сервісні вимоги. Нова, швидкозростаюча ніша — noctourism (ночний туризм), яка охоплює астротуризм, нічні екскурсії, «зіркові ванни» й інші досвіди, що відбуваються в темний час доби. Noctourism одночасно відкриває комерційні можливості й екологічні ризики (світлове забруднення, тиск на дику природу), тому потребує ретельного менеджменту.

Трансформація вимагатиме капіталу. Інвестування в медичну інфраструктуру, регенеративні ландшафти, AI-платформи та кіберзахист —

дороговартісні проєкти з різними часовими горизонтами окупності. Оператори мають враховувати нові KPI: соціально-екологічний ROI (наприклад, га відновлених земель, зниження викидів/купа споживання води), а також медичну валідність послуг. Ризики включають макроекономічні шоки, перебої у ланцюгах постачання, кадрові дефіцити (висококваліфіковані медичні кадри), а також правові обмеження щодо клінічних практик для іноземних відвідувачів.

Паралельно із цими екологічними змінами формуватиметься друга ключова тенденція — перехід від рекреації до превентивної медицини та довголіття. Старіння населення, зростання поширеності хронічних захворювань та зміна уявлень про здоров'я як про тривалий інвестиційний процес ведуть до переосмислення функцій курортів. Сучасний споживач шукає не просто релаксації, а науково обґрунтованих рішень для поліпшення якості життя. У відповідь на це курортні комплекси впроваджують діагностичні лабораторії, персоналізовані медичні програми, системи моніторингу фізіологічних показників та інтервенції, що раніше належали виключно до клінічної медицини. Фактично формується нова індустрія «wellness-довголіття», де оздоровлення підкріплене доказовою медициною, а перебування на курорті стає частиною довготривалої стратегії підтримання здоров'я[9].

Окремий вимір майбутнього курортів — технологічний. Швидке поширення штучного інтелекту, інтернету речей, сенсорних мереж та біометричних систем породжує безпрецедентну можливість створення «розумних курортів». Кімнати, що самі підлаштовуються під циркадні ритми гостя, системи, які прогнозують навантаження на інфраструктуру та оптимізують використання енергії, індивідуальні програми відновлення, сформовані AI після аналізу маркерів здоров'я — усе це вже не фантастика, а реальні проєкти, що масштабуватимуться найближчим десятиліттям. Технологічність стає не лише інструментом підвищення комфорту, але й основою нової операційної ефективності, що зменшує витрати, ризики та екологічний слід. Водночас технологічна революція супроводжується новими етичними питаннями: захист медичних і генетичних даних, прозорість

алгоритмів, відповідальність за медичні рекомендації штучного інтелекту. Курортна індустрія змушена буде розробляти власні стандарти кібербезпеки та цифрової етики, щоб зберегти довіру гостей.

Зміни в стилі життя продукують і нові формати попиту, які в найближчому майбутньому визначатимуть структуру ринку. Поширення дистанційної роботи, гнучкого графіка та мобільності призвело до появи феномену *workation* — тривалих перебувань, що поєднують роботу та оздоровлення. Курорти стають повноцінними просторами життя, а не лише коротких візитів, що потребує нової інфраструктури: робочих зон, освітніх середовищ, дитячих навчальних програм. Інша тенденція — зростання багатопоколінних подорожей, коли разом подорожують діти, дорослі та літні люди. Це висуває вимоги до універсального дизайну, медичної доступності та варіативності сервісів. Зростає й інтерес до нічних практик — астротуризму, темнотерапії, нічних ландшафтних досвідів. Цей підхід формує нову драматургію перебування, де ніч перестає бути «мертвим часом» і стає окремим продуктом. Усі ці формати вказують на складнішу, більш гнучку структуру споживання, яка вимагає від курортів багатофункціональності, адаптивності та змістовної різноманітності [10].

Не менш вагомим є соціальний вимір майбутніх змін. У світі, де соціальна справедливість, інклюзивність і етична поведінка бізнесу стають критеріями легітимності, курорти змушені демонструвати не лише сервісну досконалість, а й відповідальність перед громадою та працівниками. Прозорість у використанні ресурсів, чесні трудові практики, підтримка місцевих виробників, збереження культурної спадщини — усе це стає складовою конкурентоспроможності. Споживачі дедалі частіше приймають рішення, виходячи з ціннісної відповідності, а не лише зі співвідношення «ціна–якість». Тому соціальна відповідальність перетворюється з факультативного елементу у стратегічну передумову розвитку.

Якщо поглянути ширше, сучасні тенденції свідчать: майбутнє курортної індустрії — це поле перетину технологій, медицини, екології, архітектури,

психології та соціальних наук. Курорт стає лабораторією нового типу життя, де випробовуються інноваційні моделі здоров'я, відпочинку, праці та взаємодії з природою. Ті оператори, які зможуть перейти від застарілої парадигми «послуг і процедур» до системного бачення — як створювати довготривалу цінність для людини й довкілля — отримають стійку перевагу у світі, що стрімко змінюється.

У підсумку можна сказати, що курортна індустрія стоїть на порозі епохи, коли її роль стає значно ширшою, ніж просто рекреація. Вона перетворюється на платформу для формування здорового суспільства, відповідального ставлення до природи та усвідомленого стилю життя. Її майбутнє визначатиметься здатністю гармонійно поєднати науковий прогрес, етичні обмеження і глибинні людські потреби у відновленні. Саме тому курорти стають не лише локацією для подорожі, а також інструментом довгострокового суспільного розвитку — сферою, де з'єднуються наука, природа і нова гуманістична культура здоров'я [12].

Висновки до розділу 1

Теперішній сталий розвиток та локальність у курортній індустрії — це не лише модні тренди, а новітня парадигма, котра визначатиме майбутнє туристичної галузі. Курорти, які зможуть віртуозно інтегрувати екологічні технології і зберегти культурну самобутність місцевості, будуть притягуватись для нового потоку туристів. У світі, де цінується свідоме використання і автентичність, такі підходи перетворюються на глибокий відпочинок, змістовний і емоційно насичений досвід.

Технології і персоналізація в курортній галузі — це не лише про тренд, а фундаментальна зміна філософії обслуговування. Відколи основна мета курорту — не тільки забезпечити зручність а і створити для кожного гостя особливий сценарій відпочинку, котрий він не зможе отримати більше ніде. Перемагають ті, хто має змогу поєднати інновації із теплом людської турботи, перетворюючи кожную мандрівку на незабутній особистий досвід.

Resort-core — це новітня філософія: готель стає середовищем стилю життя, а бренд — можливістю нести відчуття курорту у повсякденне життя. Це синергія готельної культури, моди та комфорту для покоління Z і милленіалів, котрі цінують відчуття і сенс, а не просто предмет.

Курорт зараз — це не остаточна точка, а місце, де народжуються вплив, стиль життя, здоров'я, зв'язки та спогади. Це місце, куди хочеться повернутися — не лише за відпочинком, а і за досвідом, глибиною, оновленням.

До 2035 року курорти будуть менш “розповсюдженими” та більше кастомізованими під конкретного гостя, із акцентом на екологічність, медицину, технології та культурну автентичність. Ось такі тренди чекають на вплив на масового споживача.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЗАГАЛЬНИХ КУРОРТНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

2.1. Зародження курортних тенденцій

Ідея курорту як простору відпочинку, оздоровлення та соціалізації має глибоке історичне коріння. Вона виникла ще в давніх цивілізаціях, коли люди вперше почали усвідомлювати значення гармонії між тілом, душею та середовищем. Витоки курортних тенденцій можна простежити від сакральних практик та культів води до сучасної глобальної індустрії відпочинку.

У Стародавньому Єгипті та Месопотамії вже існувало уявлення про лікувальні властивості води та сонця. Єгиптяни використовували мінеральні грязі та ароматичні олії як засіб відновлення, а водойми сприймалися не лише як джерело життя, а й як сакральне місце очищення. В античній Греції оздоровчі практики отримали новий розвиток: греки будували гімнасії та терми, поєднуючи фізичну активність, філософські бесіди та ритуали очищення. Саме тут закладалася ідея курорту як багатофункціонального простору — місця, де поєднується тілесне й духовне.

У Римській імперії курортна культура досягла особливого розквіту. Римські терми були не лише місцем купання, а й центрами соціального життя, розваг і навіть політичних дискусій. Тоді ж сформувалася тенденція до поєднання оздоровлення із дозвіллям та розкішшю — традиція, яка збереглася й у сучасних курортах. Важливо, що саме римляни заклали уявлення про курорт як простір доступний широким верствам населення, а не лише еліті [14].

У середньовіччі курортні практики трансформувалися. Вода залишалася основним елементом оздоровлення, однак акценти змістилися в бік паломництва та духовного очищення. Чимало джерел і купелей у Європі набули релігійного статусу, і люди вирушали до них у пошуках зцілення не лише тіла, а й душі. Такі подорожі поступово ставали першими формами оздоровчого туризму.

Новий етап у зародженні курортних тенденцій припав на епоху Відродження та Новий час. У цей період відроджується антична культура тіла, медицини й мистецтва відпочинку. Почали формуватися знамениті європейські бальнеологічні курорти — Баден-Баден, Карлові Вари, Віші. Вода, багата на мінерали, перетворювалася на головний атрибут оздоровлення, а курорти — на місця зустрічей аристократії та інтелігенції. Саме тоді народилася тенденція поєднання лікування, культурного дозвілля та соціальної комунікації.[35]

У XIX столітті розвиток курортної індустрії прискорився завдяки індустріалізації та появі залізниць. Подорожі стали доступними, а відпочинок на морі чи в горах перетворився на модний тренд серед заможних верств населення. Морські купання, прогулянки на свіжому повітрі та кліматотерапія формували нові уявлення про здоров'я. Зароджувалася концепція курорту як простору для відновлення сил після ритму індустріального міста.

Таким чином, зародження курортних тенденцій пройшло довгий шлях від сакральних уявлень про воду як символ очищення до раціональної медицини та розкішного відпочинку. Курорт поступово перетворився з місця духовних практик у багатофункціональний простір, де поєднуються лікування, релаксація, соціалізація та культурне збагачення. Сучасна курортна індустрія, що орієнтується на wellness, технології та сталий розвиток, є лише продовженням цієї історичної еволюції. Історія курортних тенденцій — це історія розвитку людського уявлення про здоров'я, гармонію та відпочинок. Вона охоплює тисячоліття й відображає зміну не лише медичних знань, а й соціальних потреб, світогляду та культури різних епох. Курорт завжди був чимось більшим, ніж місце лікування: він ставав символом статусу, простором соціальних контактів і навіть відображенням філософії часу [16].

Давні цивілізації: початок курортного мислення

Перші тенденції зародилися ще в епоху давніх цивілізацій. Люди помічали, що природні ресурси — вода, грязі, сонце, повітря — можуть зцілювати тіло. У Стародавньому Єгипті лікувальні грязі Нілу та ароматичні олії застосовувалися як засіб омолодження та відновлення. Вода асоціювалася

з очищенням не лише фізичним, а й духовним: купання у священних водоймах часто мало ритуальний характер [36].

Античність: поєднання оздоровлення і соціалізації

У Стародавній Греції ця ідея отримала новий розвиток. Греки створювали гімнасії та палестри — простори, де фізичні вправи поєднувалися з філософськими бесідами, дискусіями та спільними ритуалами. Вода використовувалася у лікувальних купелях, а морські узбережжя поступово ставали місцем відпочинку.

У Римській імперії виникає справжній феномен курортної культури. Римські терми були грандіозними комплексами з басейнами, паровими кімнатами, садами, бібліотеками та навіть місцями для розваг. Відвідування терм було не лише оздоровчою практикою, а й важливою частиною суспільного життя. Саме тут закладено основу тенденції, що курорт — це не тільки про здоров'я, але й про комунікацію, дозвілля та престиж.

Середньовіччя: сакральний вимір курортів

З падінням Риму курортна культура не зникла, а трансформувалася. У середньовічній Європі зростає значення паломництва: люди вирушали до святих джерел, де вода вважалася даром Божим і могла зцілювати. Купелі в Люрді, Аахені, Бадені чи Карлових Варах ставали центрами не лише духовного життя, а й ранньої оздоровчої практики.

Тут важливо відзначити, що курорт стає місцем поєднання віри та медицини: людина їхала не лише лікувати тіло, а й шукати порятунку для душі.

Відродження та Новий час: раціональність і естетика

Епоха Відродження відродила античний культ тіла та природи. Інтерес до науки і медицини стимулював розвиток перших європейських курортів на базі мінеральних джерел. Знамениті курорти — Віші у Франції, Карлові Вари в Чехії, Баден-Баден у Німеччині — почали формуватися саме тоді.

Тут ми вперше бачимо тенденцію, коли курорт стає простором для еліти: аристократія та інтелігенція використовують його як місце оздоровлення і

водночас як арену соціальних контактів. Виникає культура «сезонного відпочинку», що закладає основу сучасного курортного туризму [37].

XIX століття: масове поширення курортів

Промислова революція принесла нові виклики: урбанізація, забруднення повітря, виснажливий ритм роботи. У відповідь зростає потреба у відпочинку на природі. Залізничний транспорт зробив подорожі доступнішими, і курорти почали набувати масового характеру.

Морські узбережжя, Альпи, гірські долини та мінеральні джерела стають центрами відпочинку. У цей час формуються нові тенденції: морські купання, кліматотерапія, санаторії. Курорт перестає бути лише для аристократії — до нього отримує доступ середній клас.

XX століття: від санаторію до туристичного комплексу

У XX ст. курортна індустрія зазнає подальших змін. З одного боку, розвивається мережа санаторіїв (особливо у СРСР, де вони стають частиною системи охорони здоров'я). З іншого — формується індустрія відпочинку: узбережжя Французької Рив'єри, Італії, Іспанії, США перетворюються на світові центри розваг і туризму.

Курорт уже не лише лікує, а й розважає. З'являється індустрія масового туризму, яка розширює поняття курорту до великих готельних і туристичних комплексів.

Курортна культура є однією з найцікавіших форм поєднання відпочинку, лікування та соціальної взаємодії. Вона виникла на перетині медицини, архітектури, туризму й культури дозвілля. Тенденції курортного розвитку протягом століть змінювалися, але завжди відображали запити суспільства: від прагнення до оздоровлення до пошуку статусу та престижу, від духовного очищення до новітніх wellness-практик [38].

В табл.2.1 показано курортні тенденції в кожній країні. На рис.2.1 показано динаміку міжнародних туристичних прибутків за 1990-2025рр. Прогноз ринку wellness-туризму у світі до 2033р.демонструє рис.2.2.

Таблиця 2.1

Загальна таблиця усіх курортних тенденцій в кожній країні та добі

Епоха, період	Основні риси практик	Приклади
Давні цивілізації (Єгипет, Месопотамія, Індія)	Вода і грязі як засіб очищення та зцілення; сакральне значення купелей	Єгипетські грязі Нілу, аюрведичні парові ванни
Античність (Греція, Рим)	Поєднання спорту, філософії та водних процедур; терми як центри оздоровлення і соціалізації	Римські терми Каракалли, грецькі гімнасії
Середньовіччя	Священні джерела, паломництва до купелей	Люрд (Франція), Аахен (Німеччина), Карлові Вари (Чехія)
Відродження та Новий час (XVI–XVIII ст.)	Раціональний підхід до лікування водами; курорти як місця для аристократії та інтелігенції	Баден-Баден (Німеччина), Віші (Франція)
XIX століття	Індустріалізація → потреба у відпочинку; розвиток санаторіїв, морських купань і кліматотерапії	Європейські морські курорти (Брайтон, Канни), Альпи
XX століття	Масовий туризм; санаторії у СРСР; курорти як розважальні та туристичні комплекси	Французька Рив'єра, узбережжя Іспанії, Сочі
Сучасність (XXI ст.)	Wellness, SPA, digital detox, сталий розвиток, luxury- та medical-курорти	Дубай, Балі, Швейцарські wellness-центри

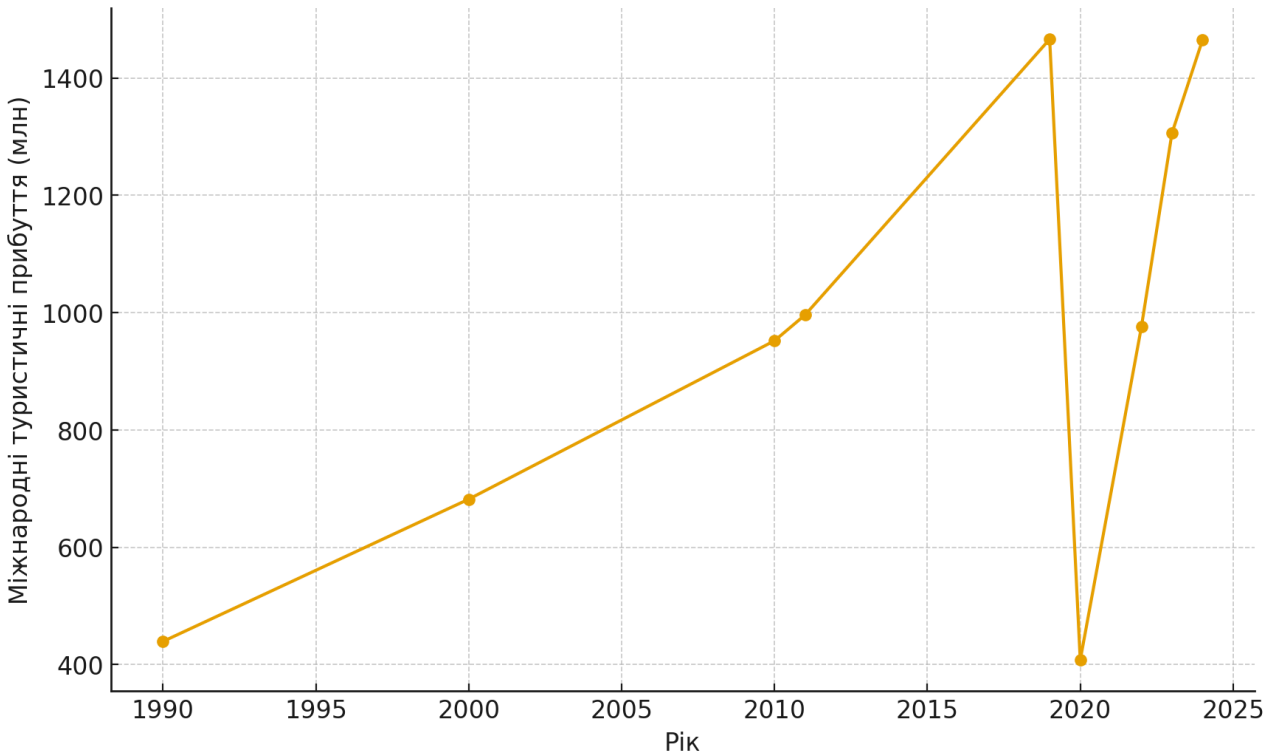

Рис 2.1. Динаміка міжнародних туристичних прибутків (1990-2025)

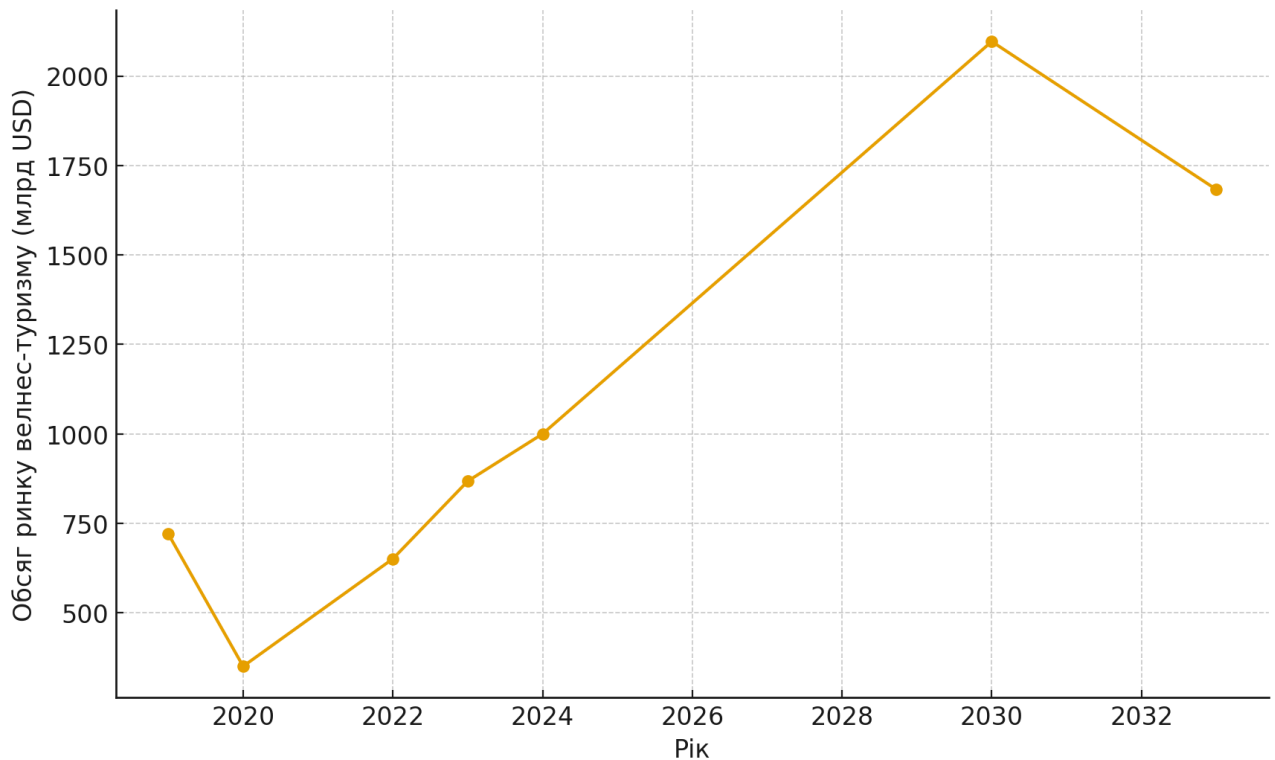

Рис 2.2. Прогноз ринку wellness-туризму у світі (2019-2033)

Зародження курортних тенденцій почалося ще в античності, коли купальні були символом здоров'я та культури. Протягом історії курорти розвивалися паралельно з економічними та соціальними змінами: від закритих аристократичних клубів до масового відпочинку середнього класу. Сьогодні курортна індустрія інтегрує лікування, екологію, технології та персоналізацію. Її майбутнє пов'язане з wellness, медичним туризмом та сталим розвитком, що робить курорт не лише місцем відпочинку, а й простором для відновлення балансу між тілом, душею та суспільством [39].

2.2. Глобальні тенденції в Античній Греції та Стародавньому Римі

Антична Греція та Стародавній Рим — дві цивілізації, що не лише вписали себе в історію як центри культурного і політичного розвитку, але й створили засади, за якими досі живе сучасний світ. Те, що ми сьогодні називаємо європейською цивілізацією — міською, правовою, раціональною, гуманістичною — постало з синтезу цих двох культурних світів. Греція дала

Європі ідею мислення та культурної автономії людської особистості; Рим дав Європі структуру, право та інституційність. І хоча вони розвивалися у різні історичні епохи та в різних політичних логіках, глобальні тенденції їхнього розвитку часто перетиналися, створюючи загальну траєкторію становлення античного світу.

Грецька та римська цивілізації стали першими великими моделями урбанізованого світу у європейській історії. Грецький поліс і римський муніципій — не просто поселення, а соціально-політичні системи, що структуровані за принципом громадянства, участі та просторового порядку. Саме в Греції вперше постає ідея міста як осередку колективної ідентичності та політичної автономії. Афінська агора та спартанська апелла — це публічні простори, де відбувалося народження громадянського суспільства в зародковій формі [18].

Рим підніс цю модель до небаченого рівня: створив мережу міст, пов'язаних дорогами й акведуками, стандартизував міську архітектуру (форуми, терми, театри, амфітеатри) і перетворив їх на інструмент політичної інтеграції. Римське місто стало символом цивілізації — «urbs» як дзеркало імперії. Урбанізація не просто супроводжувала ріст влади, вона була головним механізмом підкорення територій та поширення культурної єдності.

Отже, глобальна тенденція тут полягає у перетворенні Середземномор'я з периферії давніших східних цивілізацій на серцевину нового типу політичної організації — міської, інституційної, відкритої до мобільності людей та ідей.

Греція була лабораторією політичних форм. Поліс створив десятки моделей управління — демократії, олігархії, тиранії, мішані конституції. Афіни винайшли демократію як систему прямої участі; Спарта — модель військово-аскетичної республіки; Коринф і Мегари — олігархічні торгові держави. Кожна форма була відповіддю на внутрішні суперечності, економічні інтереси та потреби спільнот.

Рим пройшов інший шлях. Його політичний розвиток був поступовим і еволюційним. Республіка стала унікальним балансом аристократичних і

народних інституцій: Сенат, консулат, народні збори, трибуни плебсу. Але цей баланс не міг втримувати експансію, багатство та внутрішню конкуренцію еліт. Система поступово вироджувалась у диктатури, що завершилося формуванням принципату, а згодом — абсолютизацією влади імперії.

Глобальна тенденція: рух від малих експериментальних політичних одиниць до великих централізованих імперій, які зберігали елементи попередніх форм, але підпорядковували їх логіці масштабності. Греція дала ідеї, Рим дав структуру. Разом вони заклали основу європейської політичної культури [20].

І Греція, і Рим були цивілізаціями експансії — колонізаційної у випадку греків та завойовницької у випадку римлян.

Грецька колонізація VIII–VI ст. до н.е. створила «середземноморську мережу» міст: від Причорномор'я до Піренеїв. Це був не імперський, а торгово-культурний простір, де грецька мова, релігія та політичні моделі поширювались через адаптацію, а не підкорення. Саме цей досвід зробив греків відкритими до мобільності, змішування культур і розвитку науки.

Рим, навпаки, розширювався через військову силу. Території не просто приєднувались; вони включалися у систему права, економіки, дороги, податки, армію. Римська експансія створила перший у світі «єдиний ринок» трьох континентів і забезпечила економічний фундамент імперської стабільності.

Загальна тенденція: експансія стала єдиним можливим шляхом збереження політичної та економічної життєздатності аграрних цивілізацій, які не могли відтворювати достатньо ресурсів у межах обмежених територій. Експансія не була випадковістю — вона була системною рисою античної моделі.

Найглибша спадщина античності — інтелектуальна. Греція стала першим суспільством, яке поставило питання про природу світу без апеляції до божественного авторитету. Філософія виникла не як набір відповідей, а як метод мислення. Логіка Арістотеля, ідеї Платона, етичні пошуки стоїків і епікурейців — це спроби пояснити світ через людський розум.

Грецька наука теж мала революційний характер: геометрія, медицина Гіппократа, історіографія Геродота й Фукидіда, астрономія — всі ці дисципліни постали як секулярні інтелектуальні практики.

Рим не дав світу великої філософії, але створив величезну інженерну та юридичну традиції. Римляни були практиками: вони перевели філософські поняття в категорії права, політики та державного управління. Римське право стало раціональною моделлю соціального порядку — універсальною та абстрактною [11].

Глобальна тенденція тут — інтелектуалізація соціального життя: поява раціонального пояснення світу, формування наукового методу, перехід від міфу до логосу, від традиції до критичного мислення.

Культурний простір греків і римлян був першим у світі мегакультурним простором, де спільні тексти, архітектурні форми, релігійні практики та освітні моделі були поширені на величезні території.

Греки створили унікальні форми культури: театр, трагедію, олімпійський спорт, ордерну архітектуру, міфологію, яку Рим пізніше адаптував. Еллінізм — період після походів Олександра Македонського — став першою хвилею глобалізації культури, де грецька мова була мовою науки і торгівлі від Єгипту до Середньої Азії.

Рим інтегрував грецьку культуру у власну цивілізаційну модель. Латина стала мовою права, адміністрації, літератури. Архітектура набрала монументальних форм — Пантеон, Колізей, дороги, мости. Римська культура була не менш універсальною, ніж грецька, але її універсалізм був політично зумовлений: культура служила зміцненню імперії.

Головна тенденція: культурна стандартизація і глобалізація, поява єдиної середземноморської культурної матриці, що визначила Європу на тисячоліття.

Грецьке право було різноманітним і локальним. Закони Драконта чи Солона в Афінах були важливими, але не універсальними. Греція подарувала світу концепцію «номосу» — закону як раціонального правила.

Рим зробив наступний крок: він перетворив право на комплексну систему, здатну регулювати імперію. Приватне право захищало власність і договори; публічне — компетенції влади; кримінальне — порядок. Юристи, як Гай і Папініан, створили універсальні принципи, що лягли в основу сучасного цивільного права [13].

Тут проявляється тенденція формування правової цивілізації, де соціальні відносини визначаються не звичаєм чи владою, а законом.

Обидві цивілізації пережили кризи, що були наслідком внутрішніх суперечностей.

Греція занепала через неможливість інтегруватися в більші державні структури: поліси лишалися надто автономними. Пелопоннеська війна зруйнувала їхню внутрішню єдність. Елліністичні держави були сильними, але нестабільними, що дало змогу Риму домінувати над Східним Середземномор'ям.

Римська імперія зіткнулася з іншими викликами: надмірною територією, соціальною нерівністю, економічною стагнацією, варварською експансією, політичною фрагментацією. Занепад не був катастрофою — це був перехід до нової цивілізаційної моделі середньовіччя.

Глобальна тенденція: антична цивілізація вичерпала свій енергетичний потенціал у межах аграрного суспільства та вимагала нових структур, які сформувались у постримську епоху.

2.3. Історія курортної медицини Далекого Сходу

Традиції лікувального купання в геотермальних водах Східної Азії сягають принаймні раннього середньовіччя. У Китаї символом цієї давнини стала резиденція на гарячих джерелах Хуацін біля Сіаня: саме тут у добу Тан імператор Сюань-цзун і придворні користувалися термами; пам'ятка увічнила як придворний відпочинок, так і віру в цілющість мінеральних вод. Сьогодні в

Хуаціні відреставровані басейни зберігають планування танської епохи, а сам комплекс продовжує курортну функцію.

У Японії ранні письмові згадки про «онсен» (гарячі джерела) та лікувальні поїздки до них сягають періоду Нара (VIII ст.). Із часом сформувалася культура «тódзі» — багатоденних курсів відновлення здоров'я через регламентоване купання й відпочинок. Національна парламентська бібліотека Японії описує, як у середньовіччі типовим вважався цикл у «три круги» по сім днів (разом 21 день), що надає нам уявлення про ранню «санаторну» дисципліну [15].

У Кореї гарячі джерела відомі з часів Трьох царств, а найстарішим історично діючим курортом вважають Он'ян-онгчхон. Джерела використовували аристократи та державці; зокрема королі династії Чосон, серед них Седжон, регулярно приїздили сюди на лікування.

Ранньомодерна доба: популяризація та міські «містечка-купелі»

За Едо (XVII–XIX ст.) «тódзі» з елітарної практики перетворюється на масову. Тисячі прочан здоров'я мандрували до Беппу, Кусацу та інших місць; виникають міські «онсен-містечка» з інфраструктурою ночівлі, харчування, громадських бань. Кусацу відомий своїм «юмомі» — ритуалом охолодження надто гарячої води, а Беппу — «пеклами» (джігоку), де киплячі джерела демонструють вулканічну силу регіону. Державні та місцеві довідники підкреслюють: у цей час виростає саме «курортне» розуміння онсенів, що поєднує лікування, дозвілля й міський сервіс [45].

Модернізація, наука і право: від Мейдзі до післявоєнної доби

Із реставрацією Мейдзі (кінець XIX — поч. XX ст.) онсени ввійшли у поле наукових студій: води класифікують за хімічним складом, ведуться аналізи, медики описують покази й протипокази. Після Другої світової Японія кодифікує сферу законом «Про гарячі джерела» (1948): він юридично визначає, що таке «онсен», закріплює вимоги до температури/мінералізації та дозвільні процедури для публічної експлуатації. Це надало спільну мову курортній медицині, інженерам і адміністраціям.

На Корейському півострові та на Тайвані колоніальна доба Японії (1895–1945) принесла модерну курортну інфраструктуру — електрифікацію, готелі, громадські купальні за японськими стандартами. Так, у Бейтоу (Тайбей) у 1911–1913 рр. зводять найбільшу в Східній Азії громадську купальню (нині — Музей гарячих джерел), а в 1921 р. відкривають розкішний «Kazan Hotel» (сьогодні — Бейтоуський музей) [17].

Соціалістичні санаторії: радянський та китайський вектори

У радянському Далекому Сході формується густе кільце санаторіїв, що поєднували відпочинок і профілактичну медицину. Кульдур у Єврейській автономній області — класичний приклад: історичний нарис у PubMed простежує розвиток цього радоново-термального курорту з 1897 р. через дореволюційні, радянські та пострадянські етапи. На Камчатці паратунські джерела в післявоєнні десятиліття стали базою санаторно-військових здравниць, а згодом — відкритого цивільного курортного комплексу.

У КНР 1950–1980-ті рр. ознаменувалися «санаторним» підходом, спорідненим радянському: цільові будинки відпочинку для працівників, профілакторії галузевих відомств, використання місцевих термальних ресурсів. Показовий кейс — перетворення Хуацін у 1964 р. на відомчу здравницю для залізничників (із подальшими реконструкціями й туристичною комерціалізацією у XXI ст.).

Поворот до «велнесу»: кін. XX — поч. XXI ст.

Після 1990-х класична санаторна модель у регіоні розширюється: частина закладів занепадає, інші переформатовуються у СПА-курорти, які поєднують медичні протоколи з «велнес»-пакетами (харчування, рухова активність, майндфулнес тощо). Сам термін «wellness» набуває глобального значення як активне, багатовимірне піклування про здоров'я; галузеві дослідження описують його як парасолькову концепцію, що інтегрує профілактику, самодопомогу, фітнес і м'яку медицину. Японські профільні відомства паралельно підтримують «нове гарячоджерельне лікування», що

прагне поєднати традиційні тóдзі з сучасним туризмом і доказовими підходами[19].

Регіональні особливості Японія. Безперервність «тóдзі» й чітке регулювання (закон 1948 р.) поєднуються з унікальною урбаністикою онсен-містечок (Кусацу, Беппу). Історичні практики (як-от 21-денні курси) нині переосмислюються через призму активного довголіття.

- Корея. Тяглість Он'ян-онгчхона як «найстарішого» курорту і широка мережа ончхонів у Південній Кореї створюють місток від королівських практик до сучасного оздоровчого туризму.

- Китай і Тайвань. Від імператорських купелів Хуаціну — до галузевих санаторіїв 1960-х і сучасних СПА-комплексів; на Тайвані японська колоніальна інфраструктура (Бейтоу) стала основою сьогоденного «ретро-модерну» з музеєфікацією купалень.

Історія курортної медицини Далекого Сходу — це шлях від сакралізованих імператорських купалень і ритуалізованих «тóдзі» до кодифікованих правил, санаторних систем і сучасного «велнесу». Регіон зберіг ядро — віру в профілактичну силу води, режиму та відпочинку — і водночас навчився поєднувати традицію з наукою та туристичною економікою[46].

2.4. Історія курортних тенденцій у США

Курортна культура Сполучених Штатів почала формуватися дещо пізніше, ніж у Європі, але її розвиток виявився особливо динамічним та своєрідним. Якщо для Старого Світу курортні практики були пов'язані з давніми традиціями аристократичних зібрань біля цілющих вод, то в Америці вони стали символом демократизації відпочинку, відкритості та постійних інновацій. Саме ця особливість — поєднання прагматизму, розкоші й доступності — визначила унікальний шлях курортних тенденцій у США.

Перший етап, що сягає XVIII – початку XIX століття, був тісно пов'язаний із мінеральними джерелами. Такі місця, як Saratoga Springs у Нью-

Йорку чи Hot Springs в Арканзасі, швидко перетворилися на центри привабливості для американської еліти. Вода вважалася універсальними ліками, а відвідування подібних курортів мало не лише оздоровчий, а й соціальний сенс: вони були місцем зустрічей, обміну новинами, частиною «світського календаря» молоді республіки. Курорти тих часів фактично виконували роль альтернативних клубів для політичних і культурних діячів, підкреслюючи зв'язок між здоров'ям та статусом.

У середині XIX століття ситуація почала змінюватися. Розвиток залізниць радикально розширив географію подорожей і зробив курорти доступнішими для середнього класу. Відпочинок вийшов за межі мінеральних джерел і набув нових форм: морські курорти на зразок Atlantic City стали символом масового пляжного відпочинку, а гірські регіони Catskills чи Adirondacks приваблювали своєю природою та чистим повітрям. Курорт відтепер асоціювався не лише з лікуванням, а й з втечею від шуму індустріалізованих міст, із розвагами та сімейним дозвіллям. Власне, саме в XIX столітті американський курорт перетворився на простір «демократичного відпочинку», де поряд могли перебувати представники різних соціальних груп.

На початку XX століття, між 1900-ми і 1930-ми роками, курорти США пережили новий етап. Важливу роль зіграв автомобіль, який дозволив американцям вільніше подорожувати і відкрив доступ до нових територій. Водночас зростає роль національних парків — Yellowstone, Yosemite, Grand Canyon, які стають не лише природними заповідниками, а й популярними курортними напрямками. На тлі боротьби з туберкульозом та іншими хворобами формуються численні санаторії, які поєднували лікування, профілактику й відпочинок. Таким чином, курорт дедалі більше сприймався як протизага індустріалізації та міському стресу — своєрідні «ліки для душі і тіла».

Повоєнна епоха 1940–1960-х років принесла справжній бум масового туризму. Зростання добробуту, поява доступних авіаперельотів та автомобільні подорожі зробили курорти невід'ємною частиною життя середнього американця. Флорида зі своїми пляжами та розкішними готелями стала

символом сонячного відпочинку, Каліфорнія приваблювала океаном і Голлівудом, а Лас-Вегас запропонував абсолютно нову модель курорту — місто, зосереджене не на природі чи лікуванні, а на розвагах, азартних іграх та нічному житті. Саме в цей час зародилися перші клуби all-inclusive та круїзна індустрія, що подарувала американцям можливість перетворювати подорож на безперервну розвагу.

Останні десятиліття XX століття (1970–1990-ті) стали періодом диверсифікації. Курорти почали спеціалізуватися під різні інтереси. Відкриття Disney World у Флориді у 1971 році започаткувало епоху тематичних курортів, що поєднували відпочинок і розваги для всієї сім'ї. Гірські курорти Колорадо та Юти перетворилися на міжнародні центри зимових видів спорту. У цей час активно розвиваються wellness- та spa-напрями, які поєднують ідею здорового способу життя з розкішшю. Паралельно набирає популярності екотуризм — прагнення втекти від цивілізації та відпочити серед дикої природи, у національних парках чи невеликих екологічних поселеннях.

З початком XXI століття курортні тенденції США знову змінилися. На перший план вийшли wellness та індивідуалізація відпочинку. Курорти пропонують персоналізовані програми харчування, фітнесу, психологічного розвантаження та навіть омолодження. Спа-центри доповнюються сучасними медичними технологіями, а США поступово стають важливим центром медичного туризму, особливо у сфері пластичної хірургії, стоматології та реабілітації. Одночасно з цим виникає запит на екологічність: есо-resorts, використання відновлюваної енергії та zero-waste концепції стають ключовими елементами брендингу. Сучасний курорт у США — це поєднання розкоші, технологій, здоров'я та гармонії з природою.

Таким чином, історія курортних тенденцій у США демонструє послідовний перехід від вузького елітарного простору лікування мінеральними водами до універсальної індустрії, що охоплює всі верстви суспільства. Відпочинок у США став символом демократизації, технологічності та постійної адаптації до нових соціальних запитів. Якщо у XVIII столітті курорт був

«лікувальним ритуалом для небагатьох», то сьогодні він є складною системою, яка об'єднує wellness, luxury, медицину, екологію та індивідуальний досвід. Саме ця еволюція і зробила США одним із світових центрів сучасної курортної індустрії [47].

Висновки до розділу 2

Історія курортної справи — це водночас історія культури, медицини та суспільства. Вона відображає не лише пошук людиною здоров'я, а й її уявлення про гармонію, комфорт та спосіб життя. Якщо розглянути три ключові напрями — Античну Грецію та Рим, Далекий Схід і США, — то можна побачити, як по-різному людство формувало свої уявлення про лікування і відпочинок, але водночас наскільки взаємопов'язаними виявилися ці моделі.

Антична Греція і Рим заклали основу для європейської курортної культури. Греки бачили здоров'я як гармонію фізичного і духовного, а тому поєднували заняття спортом, дієту та купання з медичними процедурами. Асклепіони стали не лише храмами бога лікування, а й справжніми центрами терапії та відпочинку. Римляни ж підняли цю модель на новий рівень: їхні терми стали гігантськими архітектурними комплексами, де лікування, гігієна та розваги існували поруч. Купання, масажі, парильні, розмови та політичні дискусії — усе це створювало курорт як центр суспільного життя. Для античності характерна саме інтеграція медицини, спорту та соціальної активності, яка в майбутньому стала невід'ємною рисою європейських курортів.

На Далекому Сході розвиток курортної медицини пішов іншим шляхом. Тут відпочинок і лікування завжди були тісно пов'язані з духовністю та філософією. Китайські імператори й лікарі використовували гарячі джерела як засіб відновлення життєвої енергії «ці», доповнюючи це фітотерапією, акупунктурою й медитаціями. У Японії сформувався культ онсенів, гарячих мінеральних джерел, які вважалися священними місцями очищення і тіла, і

душі. Самураї відновлювали сили після битв саме в таких купальнях. У Кореї купальні та парові кімнати згодом стали елементом повсякденної культури. Таким чином, у Східній традиції курорт сприймався не лише як лікування, а як шлях до внутрішньої рівноваги, спосіб гармонізувати тіло і дух, відновити зв'язок з природою.

Американська історія курортів стала відображенням новітньої доби, у якій центральними стали масовість, бізнес і нові технології. Якщо у XIX столітті американці наслідували європейську моду на мінеральні джерела, то вже на межі XX століття вони почали створювати власну модель — морські курорти, санаторії, готельні комплекси з розважальною інфраструктурою. Після Другої світової війни курорти в США стали доступними не лише для еліти, а й для середнього класу, що докорінно змінило підхід: курорт перестав бути символом аристократії, а став частиною масової культури. У кінці XX — на початку XXI століття саме США стали провідним центром розвитку wellness-індустрії: тут з'явилися spa-комплекси, оздоровчі ретрити, фітнес-курорти, які поєднують медицину, спорт, психологію, дієтологію та розваги.

Якщо порівняти ці три напрями, можна побачити певну логіку розвитку. Античність заклала архітектурно-соціальну модель курорту: це було місце, де лікування й відпочинок поєднувалися з комунікацією та культурою. Далекий Схід сформував філософсько-духовний підхід: курорт як шлях до гармонії з природою і самим собою. США ж у новітню епоху створили ринкову й інноваційну модель: курорт як бізнес-індустрія, доступна масам і здатна задавати світові тренди.

У сучасному світі всі три підходи інтегрувалися. Коли ми відвідуємо сучасний курорт, то бачимо риси античності (комплексність послуг, поєднання спорту й відпочинку), традиції Сходу (wellness-програми, медитації, йога, використання природних ресурсів), і американський вплив (масштаб, комерційність, високий рівень сервісу). Таким чином, сучасна курортна індустрія — це не спадщина однієї цивілізації, а синтез багатьох моделей.

Отже, глобальна еволюція курортних тенденцій показує: людина завжди прагнула не лише лікування, а й гармонії, комфорту та відновлення. Кожна епоха й кожна культура пропонувала свій шлях: античні терми як соціальний простір, східні онсени як шлях духовного очищення, американські курорти як масова індустрія відпочинку. Сьогодні всі ці елементи поєднані в сучасних wellness- і spa-центрах, що підтверджує універсальність людського прагнення до здоров'я і гармонії. Сучасний курорт — це своєрідний діалог епох і культур, у якому минуле і сучасність поєдналися, щоб створити нову універсальну форму турботи про людину.

РОЗДІЛ 3

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Історія виникнення курортних трендів в Україні

Курортні тренди — це не лише про «де модно відпочивати». Це про перетин природи, медицини, мобільності та ідей про «правильне» тіло. Український простір упродовж століть був ідеальною лабораторією для таких трендів: мінеральні води Карпат і Поділля, терми Закарпаття, сульфідні грязі лиманів біля Одеси, морський клімат Чорномор'я, цілющі мулові відклади Криму. Різні держави та епохи — античні колонії, Річ Посполита, Австрійська та Російська імперії, СРСР, незалежна Україна — лишали свої інституційні «відбитки» на способах лікування та відпочинку, а разом із ними — й моді на курорти.

Перші обриси курортності з'являються ще за античних часів на узбережжі Понту Евксинського: колоністи вміли цінувати клімат і воду, але без розвинених «індустрій» це радше натяки, ніж системна практика. У середньовіччі культура водолікування тримається на народних знаннях, монастирських травах і купелях, а ідея «їхати на води» — справа локальних звичаїв, а не моди. Вирішальний поворот станеться тоді, коли «води» стануть об'єктом науки, а відпочинок — предметом модерної економіки.

В українських землях перші письмові згадки про лікувальні джерела з'являються разом із розвитком королівських і лікарських описів у ранньомодерний час. Уже в XVI столітті польський королівський медик Войцех Очко детально описує цілющі води в Галичині: саме він популяризує ідею, що мінеральні джерела — не дивина, а терапевтичний інструмент. Трускавець, згаданий у 1469 році, стане «офіційним курортом» у 1827-му, коли тут відкривають перші купальні: відтепер «їхати на Нафтусю» перетвориться на звичку міської публіки Габсбурзької монархії.

XIX століття створює канон курортної Європи — і українські терени в нього органічно вписуються. Австро-Угорська Галичина й підросійська Південь та Крим одночасно «вмикають» балнеологію як науку й туризм як індустрію. У Галичині поруч із Трускавцем зростає Морошин (Моршин): 1878 року тут відкривають заклад для лікування грудних недуг, а згодом — цілу інфраструктуру питних галерей і «бюветів». Реклама в газетах, модні прогулянки курортним парком, сезонні «сезони» з музикою та балами — це вже не просто лікування, це стиль життя освічених міщан і шляхти.

Українські Карпати здавна вважалися одним із найцінніших регіонів для відпочинку, лікування та оздоровлення. Їхні могутні ліси, мінеральні джерела, чисте гірське повітря й автентична культура місцевих народів створювали основу для формування особливого курортного феномену, який у різні історичні періоди набував різних форм та значень.

Ще у середньовіччі Карпати приваблювали людей своїми природними цілющими ресурсами. У багатьох селах існували традиції використання мінеральних джерел, соляних шахт та лікування “живою” гірською водою. Особливо відомим став регіон Прикарпаття, де ще в XV–XVI століттях згадували про цілющі властивості мінеральних вод, які згодом стали основою розвитку курортів Трускавця, Моршина та Східниці.

У XIX столітті, коли Європа переживала справжній розквіт курортної культури, Карпати стали однією з важливих складових цього процесу. Австро-Угорська імперія, до складу якої входили Галичина та Закарпаття, активно розвивала інфраструктуру відпочинку. Саме тоді з’явилися перші курортні комплекси, де поєднували відпочинок, водолікування та культурні заходи. Трускавець, з його унікальною мінеральною водою “Нафтуса”, став справжнім “галицьким Баден-Баденом”, а Моршин відомим центром бальнеології [48].

У радянський період Карпати перетворилися на стратегічний центр санаторно-курортної мережі. Тут активно будували санаторії, дитячі табори, пансіонати. Оздоровчий туризм став доступним широким масам населення, і саме тоді Карпати закріпили за собою статус “оздоровниці всієї країни”.

Водночас у цей період розвивалися гірськолижні бази та туристичні маршрути, що зробило регіон ще привабливішим для активного відпочинку.

На Півдні тим часом народжується інший тренд — грязелікування. Куяльницький лиман під Одесою з його рапою та сульфідними муловими грязями стає полем для медичних експериментів, і вже 1834 року тут діє санаторій: Куяльник згодом назвуть «українським Мертвим морем». Одеса пропонує подвійний ресурс — морський клімат і лиманські грязі — і вчиться їх грамотно поєднувати. У Криму паралельно набирає слави Саки з першою в російській імперії грязелікарнею (1827): чорноморське узбережжя, дієвість мулів і мода на «медичні сезони» закріплюють за півостровом імідж «російської Рив'єри».

Усе це формує «архітектуру курорту» як окрему мову: питні галереї, купальні, санаторії, музичні павільйони, паркові алеї. Залізничі з'єднують Львів із передгір'ями, Одесу — з внутрішніми губерніями, Крим — зі столицями імперії: мобільність множить курортну моду. Медицина стандартизує режими — «пити по склянці до їжі», «купелі за температурою» — і вчить «правильно» відпочивати, перетворюючи курорт на медичну дисципліну з рецептом і режимом.

Радянська доба перевертає саму соціологію відпочинку. Ідея «оздоровлення трудящих» народжує грандіозну санаторно-курортну систему з профспілковими путівками, чіткою спеціалізацією закладів (від кардіо до опорно-рухового апарату) і власною науковою інфраструктурою. В Одесі 1927 року створюють Науково-дослідний інститут бальнеології, який систематизує грязе-, клімато- та водолікування, задаючи стандарти лікувальних програм і підтверджуючи їхню ефективність дослідженнями. Відтепер «на Куяльник», «у Саки», «у Трускавець» їдуть не лише курортники-денді, а масові потоки пацієнтів, а курорт стає частиною профілактичної медицини.

У цьому ж XX сторіччі формується кілька специфічних українських «родзинок». По-перше, радонові води Хмільника: у 1934-му, під час пошуків питної води, бурова експедиція натрапляє на радон — відтак Поділля отримує

курорт, який стане символом «радієвої терапії» й предметом ажіотажного попиту для лікування суглобів, неврологічних і судинних недуг. По-друге, Закарпаття — зі своєю мозаїкою мінеральних вод: Свалявщина (Поляна Квасова, Лужанська) проходить шлях від локальних «борвізів» до індустрії розливу та курортних програм; Берегове й Лумшори тримають термальну планку, а в 1967-му в Берегові запускають великий термальний басейн. Потретє, Східниця — молодший «родич» Трускавця — офіційно стає всесоюзним курортом 1976 року: тут концентруються джерела різних типів, у тому числі «Нафтусі»-типу, і регіон отримує новий центр питного лікування.

Розпад СРСР змінює фінансову «архітектуру» оздоровлення. Державні санаторії переживають кризу, але паралельно народжується приватна курортна індустрія: малі готелі з SPA-центрами, медичні клініки при курортах, реновації історичних бюветів. У 2000-х Україні стають ближчими глобальні тренди wellness: від детокс-програм і дієтології до доказової фізіотерапії, кінезіотерапії, реабілітації після операцій. Карпати інтегрують гірськолижний сезон із водолікуванням: «катайся — відновлюйся — пий води». З'являється запит на еко-відпочинок: «тихі» готелі біля джерел, локальна гастрономія, повага до природного ритму.

2014 рік перекроює карту відпочинку: окупація Криму відрізає від українців значну частину «морського» і «грязевого» спадку. Це спричиняє перерозподіл потоків: Карпати, Закарпаття з термами (Берегове, Косино) і передмістя Одеси (Куяльник) беруть на себе «більше сонця». На Закарпатті модернізують термальні комплекси, а давні джерела — від Поляни до Лумшор — отримують нові формати сервісу, що поєднують традиційні води з сучасними медичними протоколами й SPA. Історичний басейн 1967 року в Берегові працює й далі, але з'являються й нові комплекси, що відповідають європейським стандартам.

Після 2022 року на перший план виходить реабілітаційний компонент. Курорти, які вміють працювати з опорно-руховою системою, кардіо- та неврореабілітацією, стають критично важливими — від програм відновлення

для військових до довгих курсів для цивільних. Інтеграція фізичної терапії, ортезування, кінезіотерапії, психотерапії та санаторних факторів — це вже не «додаток» до SPA, а ядро нових курортних трендів. Розвиваються спеціалізовані центри в Києві та регіонах, що працюють у тандемі з курортними базами (приклади інститутів і клінік свідчать про інституціоналізацію цієї хвилі) [49].

Якщо поглянути на «іконічні кейси», добре видно еволюцію сенсів.

Трускавець — від локального джерела з різким запахом органіки до міста-курорту з власною «міфологією Нафтусі»; 1827-й як дата перших купалень, бювети як «храми пиття», сезонні «сезони» як частина міського календаря. Тут лікуються не лише «водою», а й ритуалом: прогулянки парком, режим прийому, чітка дисципліна курортника.

Моршин — приклад того, як одна спеціалізація (шлунково-кишкові недуги) може сформувати імідж і аудиторію. У другій половині XIX століття це — «адресний» курорт імперської Галичини, що працює на рубежі медицини та моди: лікувальні зали, променада, преса, яка розжовує «кому і як пити».

Куяльник і Одещина — школа бальнеології та грязелікування, яка поєднала науку, урбанізм і кліматичну терапію. Дата 1834-го для санаторію — маркер ранньої інституалізації, а створення у 1927-му одеського інституту бальнеології — доказ, що курортність стала частиною державної науки, а не лише моди.

Саки й кримські мулові грязі — довгостроковий «бренд болота», який у XIX–XX століттях забезпечив півострову титул «південного медичного узбережжя»: перша імперська грязелікарня 1827 року й затяжна слава лікуванням опорно-рухових розладів, гінекології, неврології.

Кримський півострів завжди був унікальним простором, де поєднувалися природні багатства, сприятливий клімат і культурна багатшаровість. Це зумовило його особливу роль у формуванні курортних трендів не лише в Україні, а й у всьому Чорноморському регіоні.

Ще в античні часи грецькі колонії на узбережжі Чорного моря, зокрема Херсонес, Пантікапей чи Феодосія, відзначалися наявністю термальних та мінеральних джерел, що використовувалися для лікування. Хоча античні курорти не мали сучасного вигляду, саме там започатковувалася ідея поєднання відпочинку біля моря з оздоровленням. Морські купання, сонячні ванни й кліматотерапія були елементами способу життя еліти.

У середньовіччі, коли Крим перебував під владою Візантії, а згодом Золотої Орди та Османської імперії, лікувально-курортна культура відійшла на другий план. Проте традиції використання природних ресурсів – соляних озер, грязей Сак та Євпаторії – зберігалися й розвивалися. Саме тоді почали формуватися практики народної медицини, що пізніше стали основою для офіційної курортології.

Справжній розквіт кримських курортів розпочався у XIX столітті в добу Російської імперії. В цей час півострів набуває статусу «російської Рив'єри». Імператорська родина Романових та аристократія відкривали тут свої резиденції – Лівадійський палац, Воронцовський палац в Алушці, численні маєтки в Ялті та Алушті. Кліматичні умови, схожі на середземноморські, сприяли розвитку кліматолікування та санаторно-курортного відпочинку. Ялта поступово перетворилася на головний центр аристократичного туризму, де поєднувалися світські розваги з лікуванням легеневих хвороб, особливо туберкульозу.

Наприкінці XIX – початку XX століття починається систематичне вивчення мінеральних вод, грязей та кліматичних умов Криму. Євпаторія стає відомим грязелікувальним центром, Сакські озера приваблюють пацієнтів із захворюваннями суглобів та нервової системи, а курорти Південного узбережжя спеціалізуються на легеневих і серцевих хворобах. Саме тоді закладається фундамент санаторно-курортної індустрії.

У радянський період Крим перетворився на один із провідних оздоровчих центрів Союзу. Тисячі санаторіїв, профілакторіїв та дитячих таборів, зокрема знаменитий «Артек», стали візитівкою півострова. Крим позиціонувався як

«всесоюзна здравниця». Його курорти спеціалізувалися на лікуванні захворювань органів дихання, серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату. Важливим було те, що відпочинок і лікування стали масовими й доступними для широких верств населення.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році курортна галузь Криму почала реформуватися в ринкових умовах. З одного боку, зберігалася санаторна база радянського зразка, з іншого – виникали нові готельні комплекси, приватні пансіонати та рекреаційні центри. Поступово відбувалася інтеграція європейських підходів до wellness- і SPA-туризму. Популярності набули оздоровчі програми на основі грязей Сак, мінеральних вод Феодосії та кліматотерапії на Південному узбережжі.

Сучасний етап розвитку кримських курортів пов'язаний із політичними та економічними викликами. Проте історична спадщина, унікальна природа й досвід багатьох поколінь залишають Крим важливою частиною історії курортної медицини України та Європи. Курорти півострова відображають еволюцію курортної культури – від античних практик і аристократичних традицій до масових радянських здравниць і сучасних wellness-напрямів.

Таким чином, історія кримських курортних трендів є не лише прикладом розвитку рекреаційної інфраструктури, а й свідченням того, як природні ресурси й культурні впливи формували цілий спосіб життя. Вона показує, що курорт у Криму завжди був більше, ніж просто відпочинок, – це був простір оздоровлення, престижу й соціальної взаємодії.

Хмільник — «спецефект» радону: несподіване відкриття 1934-го перетворює подільське містечко на курорт, де головний тренд — саме ванни з радоновою водою, а не питні режими; феномен довговічний завдяки запиту на неврореабілітацію та лікування суглобів.

Східниця — приклад пізнього «входження» до пантеону: з 1976 року офіційний статус курорту, різноманіття джерел — від «Нафтусі» до «боржомі-типу» — і репутація «молодшої сестри Трускавця», що дозволяє балансувати між класичним питним лікуванням і сучасним wellness.

Закарпатські терми — довгий сюжет, у якому етнічна мозаїка й австро-угорська спадщина поєдналися з геотермальними ресурсами. Берегове, з його великим термальним басейном із 1967 року, та сусідні комплекси показують, як «гаряча вода» стала зимовим трендом і як терми легко інтегруються з сімейним відпочинком і гастрономією.

Сьогоднішні курортні тренди в Україні можна звести до кількох векторів. Перший — медичний і реабілітаційний: індустрія виходить за межі «відпочивально-оздоровчого» в бік повноцінних мультидисциплінарних протоколів, де мінеральна вода або грязі — лише один із модулів поряд із фізичною терапією, мануальними техніками, психологічною підтримкою. Другий — wellness-культура: запит на доказовий детокс, «тихі готелі», сон, харчування, відновлення після стресу; курорти вчать не лише лікувати, а й навчати звичок. Третій — локальність і сталість: від використання місцевих продуктів і трав до бережного ставлення до джерел (обмеження заборів води, очищення стоків, менеджмент лісу). Четвертий — круглорічність: терми, гори, бювети й реабілітація не прив'язані до літа; навпаки, «низький сезон» стає часом глибших програм відновлення.

Історично українські курорти навчали дисципліни: «пийте за годину до їжі», «гуляйте алеєю», «спіть удень». Сучасна версія цієї дисципліни — персоналізація: замість універсальних схем — індивідуальні плани, замість «модних процедур» — вимірювані цілі (сон, HRV, сила й витривалість, зменшення болю). Класичні місця — Трускавець, Моршин, Хмільник, Куяльник — не втрачають сенсу, але змінюють мову: тепер тут говорять не лише про «грязі» та «води», а про програми відновлення, що складаються з декількох компонентів.

Якщо ж поглянути ширше, українська курортна історія — це історія адаптації. У XIX столітті ми адаптуємо європейську науку про води до локальних ресурсів; у радянський період — перетворюємо елітарні практики на масову соціальну політику; у пострадянський — перелаштовуємося до ринку й конкуренції сервісів; у 2014-му — переорієнтовуємося без Криму; після 2022-

го — робимо реабілітацію центральною. Кожен етап змінював «моду», але незмінним лишалося головне: природні фактори й наукова рефлексія, що перетворюють відпочинок на культуру догляду за собою.

У підсумку, історія курортних трендів в Україні — це історія про те, як вода й грязі стали мовою медицини, як парки та бювети стали урбаністикою здоров'я, а поїздка «на води» — соціальним ритуалом, який пережив імперії, війни й ринки. І саме тому вона триває: поки є джерела, наука та людське прагнення до відновлення — буде й українська курортна мода.[50]

3.2. Сучасні глобальні тенденції курортних та відпочинкових трендів

Після двох глобальних потрясінь — пандемії та повномасштабного вторгнення — світовий туризм переживає фазу перебудови. Україна, яка одночасно втратила частину туристичної інфраструктури і відкрила нові (або заново віднайшла старі) ресурси — природу, лікувальні курорти, культурну спадщину і локальні спільноти — стоїть перед унікальною можливістю перезапустити свою курортну індустрію з урахуванням глобальних трендів: стійкості, оздоровчого туризму, цифровізації, локалізації пропозицій і досвіду «сенситивного» (trauma-aware) туризму. При цьому потреби у відновленні інфраструктури та інвестиції в безпеку залишаються ключовими.

Тиск на інфраструктуру й потреба в реконструкції. Один із найважливіших контекстів — масштабні потреби в відновленні, які впливають на пріоритети інвестицій у курортні зони: від відновлення доріг і готелів до реставрації культурних пам'яток. Оцінки міжнародних інституцій показують, що відновлення України вимагатиме великих ресурсів протягом наступного десятиліття, і планування туріндустрії має йти в руслі загальної реконструкції економіки. Це накладає на регіони завдання поєднати туристичні ініціативи з ширшими планами відновлення.

Зростання попиту на внутрішній та регіональний туризм. Поки міжнародні потоки відновлюються поступово, головним рушієм сезону стала

внутрішня подорожна активність. Українці відкривають для себе регіони ближче до дому — гори, ліси, малі курортні центри, оздоровчі комплекси. Держава і приватний сектор вже почали просувати маршрути «всередині країни» та готуватися до поствійськового відновлення міжнародного попиту. Стратегія розвитку повинна враховувати, що перші роки після конфлікту туризм в Україні буде змішаним: сильна внутрішня складова + поступове повернення іноземців.

Wellness і медичний туризм як локомотив. Глобально зростає попит на оздоровлення, превентивну медицину і довготривалі оздоровчі програми; Україна має явні конкурентні переваги — мінеральні джерела (Трускавець, Моршин), бальнео- і спа-традиції, мережа спеціалізованих закладів. Розвиток медичного й wellness-туризму дає можливість підвищити середній чек, подовжити сезон і створити спеціалізовані маршрути (наприклад, реабілітація після травм, кардіологія, програмована реабілітація для ветеранів). Але для цього потрібне одночасне інвестування в сертифікацію послуг, підвищення якості сервісу і інтеграцію з міжнародними страховими/медичними мережами.

Екологічність, «зелений» і сільський туризм. Світові подорожні тренди посилюють попит на урбан-детокс, контакт з природою і локальний аутентичний досвід. Українські регіони мають великий потенціал для «rural green» і еко-туризму: Полісся, Поділля, Карпати, Закарпаття. Розвиток агро- і еко-туризму підтримує економіку сіл, зберігає традиції і розвантажує перевантажені прибережні зони — при цьому важливі правила планування і контролю, щоб уникнути перетворення «сільської ідилії» на безконтрольний масовий відпочинок. Наукові дослідження підкреслюють, що інвестиції в інфраструктуру і навчання місцевих гравців підвищують стійкість цього сегмента.

Цифровізація, персоналізація та маркетинг. Забронювати, запланувати, орієнтуватися — все це дедалі більше залежить від якісних онлайн-рішень. Українські курортні точки повинні інвестувати в діджитал-маркетинг, платформні рішення для бронювання, багатомовні інформаційні ресурси та

системи управління досвідом клієнта. Паралельно зростає роль SMM і «розповідних» форматів (локальні історії, гастро- та етно-наративи), що дозволяють диференціювати пропозицію кожного регіону.

Курортна індустрія України сьогодні переживає переломний етап. Війна зруйнувала частину інфраструктури, але водночас актуалізувала запит на відновлення здоров'я, пошук безпечного простору та нових моделей відпочинку. Паралельно з цим світова індустрія туризму орієнтується на тренди сталого розвитку, wellness і медичного туризму, цифровізації, еко- та сільського туризму, а також на нові формати культурної й історичної пам'яті. Для України це не лише виклик, а й можливість інтегруватися у глобальний простір із власним унікальним продуктом.

Після різкого падіння потоку іноземних гостей у 2022–2023 роках сфера туризму в Україні переживає фазу адаптації й поступового відновлення, але з помітно зміненими пропорціями попиту. Загальна кількість перетинів державного кордону іноземцями в 2024 році становила понад 2,54 млн визитів — це підкреслює поступове повернення міжнародного руху, хоча значна частина поїздок сьогодні — внутрішні. Паралельно в 2025 році спостерігається різке пожвавлення: літо 2025-го за низкою джерел показало двозначне зростання відвідувань у порівнянні з попереднім роком.

Цю національну картину формують два великі фактори. По-перше, масштабний перехід частини попиту з міжнародного на внутрішній туризм: за опитуваннями й дослідженнями 2025 року частка тих, хто обирає відпочинок в межах країни, різко зросла — локальні подорожі стали головним каналом витрат і активності для українців. По-друге, економічні показники індустрії (туристичні збори та податки) стали одним із маркерів відновлення: у 2025 році надходження від туристичного збору та сумарні податкові платежі в секторі зросли порівняно з допо- і постшоковими періодами, іноді перевищивши довоєнні рівні в окремих регіонах.

Захід України (Львівщина, Івано-Франківщина, Закарпаття, Чернівці) — «ресурс гір і культурищо породжує унікальні ландшафти»

Західні області традиційно були й залишаються локомотивом внутрішнього туризму: поєднання культурно-історичної привабливості Львова та природних ресурсів Карпат робить регіон «всесезонним» (міські культурні тури, гірські походи навесні/влітку, велосезон, осінні фестивалі, гірськолижний сезон узимку). Попит на Буковель та інші курорти дає змогу зростати сектору розміщення, SPA/wellness-послуг, гастрономії та активного відпочинку. Левова частка відновлення туристичних доходів у 2025 році припадає саме на західні області: Івано-Франківськ, Закарпаття і Львів — серед лідерів по зборі туристичного податку й зайнятості в готельному секторі. Водночас бізнес моделює більш гнучкі тарифи (короткі проживання, пакети вихідного дня), росте увага до локального продукту (борошняні/кухонні майстер-класи, екоферми, ремесла).

Ключові наслідки для регіону: розвиток малої інфраструктури (гостьові садиби, котеджі), інвестиції у «розумні» транспортні зв'язки із великими містами, посилення стандартів безпеки та якості послуг (щоб привабити сімейний та преміальний сегменти).

Київ лишається головним генератором туристичних доходів і точкою притягання: поєднання культурних атракцій, гастрономії, ділових подій і репрезентації країни робить столицю важливим магнітом навіть під час воєнного стану. У 2025 році Київ показував рекордні надходження туристичного збору у своєму річному та квартальному вимірі — це також ознака зміни профілю гостя: більше домашніх мандрівників (weekend-туризм), волонтерські візити, культурні програми, внутрішній туризм кінцевого сегмента. Регіональні центри (Вінниця, Черкаси, Полтава) активізують розробку «малих» маршрутів — історія + природа + гастро.

Одеський регіон поступово відновлює пляжну пропозицію та міський туризм: незважаючи на складності з прямим авіасполученням, комбіновані маршрути і транзит через сусідні країни дають туристам змогу дістатися до Чорного моря. У 2025 році Одеська область показала помітне зростання туристичних зборів — це віддзеркалює попит на пляжний і урбаністичний

відпочинок, а також на культурні події й фестивалі, що повертаються. Для прибережних регіонів актуальні питання інвестицій у безпеку, прибережну інфраструктуру та страхування ризиків.

Схід і постконфліктні території (Харківщина, Дніпро, Донбас) — пам'ять, реконструкція, «темний» туризм як специфіка регіонального колориту Схід України сьогодні поєднує дві тенденції. По-перше — відновлення культурних і архітектурних об'єктів у містах, що пережили руйнування; по-друге — поява сегмента «воєнно-історичного» (dark/war) туризму, що привертає увагу міжнародних і внутрішніх відвідувачів, зацікавлених у пам'яті, репортажах та історичних екскурсіях. Такі поїздки потребують гнучких правил безпеки, місцевих гідів та високої етики роботи з темою — і саме цю етику активно обговорюють професійні спільноти й журналісти. Реконструкція дає поштовх розвитку суміжних послуг: будівництво/ремонт готелів, кафе, малих музеїв.

Північні та поліські області (Чернігівська, Сумська, Житомирська) — природні маршрути, «зелений» туризм і приграничні проєкти. У північних областях зростає інтерес до екологічного та сільського туризму: ліси, озера, веломаршрути, риболовля — усе це приваблює українців, які обирають менш багатолюдні, «безпечніші» напрямки. Важливе завдання — відновити інфраструктуру і розвинути сервіс у сільських громадах (глэмпінги, фермерські садиби), з одночасною підтримкою локального підприємництва.

Ключові національні/глобальні тренди, які формують регіональну картину України:

Драйвер — внутрішній туризм і «миграція попиту». Велика частина подорожей у 2025 році — внутрішні, що робить пріоритетними продукти, орієнтовані на короткі поїздки, weekend-формати, авторські мікромаршрути. Це видно у значному зростанні частки українських мандрівників у відвіданнях великих туристичних центрів.

Фінансова відновлюваність: ростуть надходження від туристичного збору та сумарні податкові платежі сектору — перші сигнали того, що галузь повертає

економічну вагу й стає джерелом локальних доходів. Це відкриває можливості для місцевих бюджетів інвестувати в інфраструктуру.

Сезонна диверсифікація та all-season-пропозиція. Регіони, які раніше були суто літніми або зимовими, активно розробляють продукти для міжсезоння (велотури, wellness-ретріти, культурні марафони).

Еко, wellness і медичний туризм. Підвищений інтерес до здоров'я, SPA, реабілітації дає шанси для курортної ніші (особливо в Карпатах і Закарпатті). Це також пов'язано зі старими трендами, що пришвидшились: довголіття, preventive care, персоналізовані пакети.

Діджиталізація, гнучкість бронювання і страхування ризиків. Після 2022 року зросла потреба у страхуванні від ризиків війни, а також у точних оновленнях безпеки (оперативні стрічки, оновлені маршрути). Платформи та ОТА адаптують продукти під короткі дати й «м'яку» скасування.

Сталість і локальність. Після кризи у ланцюгах постачання споживачі й влада більше уваги приділяють місцевому продукту: локальна фермерська кухня, ремесла, збереження природних територій.

Попри динамічне зростання внутрішнього попиту та поступове відновлення сектору, туристична та курортна індустрія України у 2025 році стикається з низкою глибоких проблем, які формують бар'єри для стабільного розвитку та виходу на міжнародний рівень.

Передусім, головним викликом лишається безпековий фактор. Війна, що триває, створює нестабільний фон для будь-яких подорожей: іноземні гості часто асоціюють Україну виключно із ризиками, а українці змушені обирати лише відносно безпечні регіони. Значна частина територій — від прибережних зон Чорного моря до лісів і полів — залишається замінованою, що зменшує можливості для розвитку природного туризму й ускладнює відкриття нових маршрутів. Туроператори змушені витрачати ресурси на постійне коригування програм і впровадження страхових механізмів, що робить пропозицію дорожчою і менш гнучкою.

Другим вузьким місцем є транспортна та логістична ізоляція. Закриття аеропортів у Києві, Львові, Одесі та Харкові фактично відрізало країну від прямих міжнародних авіапотоків. Для іноземців дорога до українських курортів стала складним випробуванням із кількома пересадками, що автоматично знижує конкурентоспроможність у порівнянні з іншими країнами Східної Європи. У середині країни проблема ускладнюється якістю доріг, браком швидкісних сполучень та незручностями з громадським транспортом у віддалені регіони. Навіть такі популярні напрямки, як Карпати чи Полісся, подекуди залишаються малодоступними без власного авто.

Не менш гостро відчувається проблема зношеної інфраструктури. Значна частина санаторіїв та баз відпочинку має радянську спадщину, яка вже давно не відповідає очікуванням сучасного туриста. Сучасних wellness- та SPA-комплексів обмаль, а ті, що працюють, часто не можуть задовольнити зростаючий попит. Бракує також інклюзивної інфраструктури — не всі готелі, транспортні вузли чи рекреаційні зони пристосовані для людей з інвалідністю, що звужує потенційну аудиторію.

Важливим бар'єром стає і економічний фактор. Ціни у високий сезон на популярних напрямках нерідко перевищують середні доходи українських родин, при цьому рівень сервісу відстає від міжнародних стандартів. Це породжує дисбаланс: внутрішній попит є, але не завжди має належну купівельну спроможність, а іноземці оцінюють співвідношення «ціна/якість» як недостатньо конкурентне. Додатково, малі й середні підприємства у сфері туризму мають обмежений доступ до фінансування та підтримки, що стримує їхній розвиток.

До цього додається слабка маркетингова стратегія. Україна як туристичний бренд нині асоціюється передусім із війною, а не з відпочинком, культурою чи wellness-напрямами. Регіони просувають себе хаотично, без єдиного стилю та глобального позиціонування. Багато локальних операторів відсутні на міжнародних платформах бронювання, а цифрові інструменти ще не

стали нормою для всіх учасників ринку. Це робить Україну «невидимою» для значної частини світового туристичного потоку.

Окремим болючим питанням є кадрова криза. Значна кількість фахівців виїхала за кордон або змінила сферу діяльності. Молодь не бачить стабільності у туристичній галузі через її сезонність та низькі доходи. Як наслідок, бракує професійних гідів, адміністраторів, менеджерів з hospitality та event-напрямків.

Нарешті, слід відзначити екологічні виклики. Перевантажені Карпати та Буковель у пікові сезони втрачають природну привабливість, потерпають від неконтрольованої забудови та деградації середовища. На Чорноморському узбережжі відсутність ефективної політики збереження берегової смуги загрожує екосистемам. Проблема сміття та переробки також лишається невирішеною у багатьох курортних містечках.

Усі ці недоліки формують складний комплекс проблем, що стримує розвиток туристичної індустрії в Україні. Без системного вирішення питань безпеки, логістики, інфраструктури, маркетингу та кадрів галузь не зможе повноцінно інтегруватися у глобальний ринок. Водночас, наявність таких викликів підкреслює й можливість для зростання: кожен недолік може стати стимулом для трансформації, якщо до нього підійти як до ресурсу для реформування та модернізації [51].

3.3. Майбутні тренди, їх перспектива та реалізація курортних напрямків в Україні

Україна володіє унікальним потенціалом для розвитку курортної індустрії, поєднуючи багаті природні ресурси, культурну спадщину та вигідне географічне розташування. Проте на шляху реалізації майбутніх курортних напрямків постає низка серйозних проблем, які можуть суттєво стримувати цей процес. Якщо їх не врахувати на етапі планування, країна ризикує втратити шанс стати конкурентоспроможною на європейському ринку wellness і медичного туризму.

Першим і найбільш очевидним викликом є економічна нестабільність. Розвиток курортної інфраструктури потребує значних інвестицій: будівництво нових wellness-комплексів, модернізація радянських санаторіїв, впровадження зеленої енергетики та цифрових платформ. У сучасних умовах залучення капіталу є складним завданням через високу вартість кредитів, невизначеність валютного ринку та ризики, пов'язані з воєнною ситуацією. Водночас внутрішній ринок не завжди готовий забезпечити належний рівень прибутковості, адже платоспроможність українських споживачів залишається обмеженою.

Другим важливим бар'єром є інфраструктурна відсталість. Чимало курортів, зокрема в Карпатах чи на Поділлі, мають застарілу матеріально-технічну базу: санаторії з радянським сервісом, дороги в поганому стані, нестачу готелів міжнародного класу. Це знижує привабливість для іноземних туристів, які звикли до високих стандартів. Сучасний відпочиваючий шукає не лише лікування чи спа-процедури, але й комфорт, швидкий доступ до місця відпочинку, цифрові сервіси для бронювання та персоналізовані програми. Відсутність цього комплексу створює ризик втратити клієнта ще на етапі вибору.

Не менш гострою є проблема людського капіталу. Україна відчуває дефіцит висококваліфікованих кадрів у сфері туризму, медицини та сервісу. Молоді спеціалісти часто виїжджають за кордон, де отримують вищу оплату праці та кращі умови. У результаті курорти стикаються з браком лікарів-реабілітологів, фізіотерапевтів, нутриціологів та менеджерів нового покоління. Це безпосередньо впливає на рівень обслуговування, який досі у багатьох закладах залишається на рівні «радянської оздоровниці».

Серйозною загрозою виступає і екологічний фактор. Карпати, які є одним із головних курортних регіонів країни, потерпають від вирубки лісів, стихійної забудови та забруднення. Надмірне туристичне навантаження може зруйнувати баланс між природою і рекреацією. Окремої уваги потребують мінеральні джерела, що є базою для багатьох санаторіїв: їх неконтрольована експлуатація

може призвести до втрати якості води. Додатково виклик становлять кліматичні зміни: скорочення снігового сезону підриває перспективи гірськолижного туризму, що вимагає швидкого переорієнтування на альтернативні форми відпочинку.

Політична та правова площина також створює серйозні ризики. Військові події роблять Україну менш привабливою для іноземців, а інвестиції у сферу туризму — надзвичайно ризикованими. Часті зміни законодавства, бюрократичні перепони та корупційні практики ускладнюють реалізацію великих проєктів. Відсутність цілісної державної стратегії у сфері курортів не дозволяє координувати дії бізнесу, місцевої влади та міжнародних партнерів.

Ще один бар'єр — слабкий міжнародний імідж. На відміну від Чехії, Угорщини чи Словенії, які давно позиціонують себе як центри оздоровчого туризму, Україна практично не представлена на світовому ринку. Відсутність масштабних маркетингових кампаній, англomовних сайтів та партнерств із туристичними асоціаціями залишає наші курорти у «тіні». Навіть високоякісні послуги не будуть ефективними без правильної презентації світу.

У час, коли світові курорти активно впроваджують big data-аналітику, мобільні додатки для персоналізації лікувальних програм та телемедицину, більшість українських закладів обмежується стандартними сайтами й базовим бронюванням. Це не дозволяє створювати унікальний клієнтський досвід, а отже, знижує конкурентоспроможність.

Усі ці проблеми складають багатовимірну систему ризиків, що взаємопов'язані між собою. Економічна нестабільність гальмує інвестиції в інфраструктуру, слабкий сервіс відштовхує туристів, екологічні загрози підривають саму основу курортної привабливості, а відсутність державної стратегії залишає бізнес у стані війни [52].

Разом з тим, визнання цих викликів відкриває шлях до їхнього вирішення. Розвиток українських курортів можливий лише за умови комплексного підходу: модернізації інфраструктури, навчання кадрів, впровадження сталих екологічних практик, створення міжнародного бренду та залучення інвестицій.

Лише так Україна зможе трансформувати проблеми на можливості й перетворити свої курорти на справжні центри здоров'я та відновлення, здатні конкурувати на світовій арені.

Майбутнє української курортної індустрії залежить не лише від природних ресурсів чи історичних традицій, а насамперед від здатності подолати численні виклики, які стоять на її шляху. Попри економічні, інфраструктурні та соціальні проблеми, у країні є реальний шанс трансформувати курорти у сучасні центри оздоровлення та відпочинку, що відповідатимуть світовим стандартам.

Першим і базовим кроком стане модернізація інфраструктури. Вона охоплює не лише ремонт доріг і розвиток авіасполучення, а й оновлення самих санаторно-курортних комплексів. За найближчі 5 років необхідно створити умови для появи сучасних wellness-готелів, реабілітаційних центрів та спа-комплексів, які використовуватимуть мінеральні води та природні ресурси. Використання «зелених технологій» — від сонячних панелей до систем переробки відходів — дозволить зробити ці заклади конкурентними у Європі, де сталий розвиток є важливим критерієм для туристів.

Другим пріоритетом має стати розвиток людського капіталу. Подолання кадрового дефіциту можливе шляхом створення програм підготовки спеціалістів у сферах медицини, wellness, дієтології, туризму та менеджменту. Варто запровадити стипендії, міжнародні стажування та державні гранти для тих, хто готовий працювати у курортних регіонах. У перспективі це дозволить сформувати нове покоління професіоналів, орієнтованих на європейські стандарти сервісу.

Не менш важливим завданням є захист екології. Для Карпат і курортних регіонів України це означає впровадження жорсткого контролю за забудовою, охорону лісів і мінеральних джерел, розвиток концепції «еко-курортів». Використання принципів сталого туризму — обмеження кількості відвідувачів у найчутливіших зонах, розвиток zero-waste практик, перехід на відновлювану енергію — дозволить зберегти природні багатства для майбутніх поколінь. У

довгостроковій перспективі саме екологічна відповідальність стане конкурентною перевагою України на світовому ринку.

Ще одним стратегічним напрямком є цифровізація курортної галузі. За 5–7 років українські курорти можуть створити інтегровану онлайн-платформу для бронювання послуг, медичних процедур, консультацій із лікарями, а також персоналізованих wellness-програм. Використання big data та штучного інтелекту дозволить будувати індивідуальні пакети для кожного клієнта: від харчування і фізичної активності до реабілітаційних заходів. Це відкриє шлях до формування «розумних курортів» (smart resorts), які стануть новою візитівкою країни [53].

Подолати слабкий міжнародний імідж можна шляхом активного маркетингу та брендингу. Україні необхідно створити єдину стратегію просування «Wellness Ukraine» або «Carpathian Health Region» на світовому рівні. Участь у міжнародних туристичних виставках, партнерства з європейськими туроператорами, запуск рекламних кампаній англійською, німецькою та польською мовами дозволять поступово завоювати довіру іноземних туристів. Особливу увагу варто приділити цільовим ринкам — Польщі, Німеччині, країнам Балтії, Ізраїлю та скандинавським державам, де високий попит на медичний та оздоровчий туризм.

Вирішальне значення матиме і державна політика. Лише системна підтримка на рівні уряду може забезпечити умови для інвесторів: податкові пільги для курортних проєктів, прозорі правила використання природних ресурсів, механізми державно-приватного партнерства. Додатково важливо створити «національну дорожню карту курортної індустрії», яка координуватиме дії бізнесу, місцевої влади та міжнародних фондів.

У довгостроковій перспективі (10 років) Україна має всі шанси вийти на новий рівень: створити міжнародні медичні кластери (онкологія, кардіологія, реабілітація), сформувати мережу smart-курортів у Карпатах, на Поділлі та у Причорномор'ї, інтегрувати wellness-туризм у загальну систему охорони здоров'я. Це дозволить країні не лише залучати іноземних туристів, а й

утримувати власних громадян, які зараз часто виїжджають на лікування та оздоровлення за кордон.

Таким чином, подолання проблем курортної галузі в Україні можливе лише завдяки комплексному підходу: модернізації інфраструктури, розвитку людських ресурсів, екологічній відповідальності, цифровізації та державній підтримці. Якщо ці кроки будуть реалізовані, Україна зможе перетворитися на потужний центр wellness і медичного туризму у Східній Європі, що поєднує природні багатства, сучасні технології та традиції гостинності.

В оптимістичному варіанті Україна протягом наступних 5–7 років реалізує комплексну державну стратегію розвитку курортів. Основними кроками стають модернізація санаторіїв, будівництво сучасних wellness-комплексів та створення smart-курортів із цифровими платформами для персоналізації послуг. Паралельно формується міжнародний бренд «Wellness Ukraine», який активно просувається у Європі та США, залучаючи туристів із високим рівнем платоспроможності.

Розвивається людський капітал: навчання спеціалістів у сферах медицини, wellness та туризму, міжнародні стажування та гранти дозволяють вирішити проблему дефіциту кваліфікованих кадрів. Екологічна складова стає пріоритетом: впроваджуються сталий туризм, контроль за використанням природних ресурсів, охорона лісів і мінеральних джерел.

В результаті Україна отримує конкурентоспроможну курортну галузь із високим рівнем обслуговування, стабільним попитом і значним економічним ефектом. Карпати та узбережжя Чорного моря перетворюються на міжнародні хаби wellness і medical tourism.

Сценарний аналіз демонструє, що майбутнє курортної індустрії України залежить від стратегічних рішень та комплексного підходу. Оптимістичний сценарій показує потенціал країни стати міжнародним центром wellness і медичного туризму. Реалістичний сценарій передбачає поступове зростання із частковими досягненнями, тоді як песимістичний нагадує про наслідки бездіяльності.

Реалістичний сценарій передбачає поступовий розвиток індустрії за умови часткової підтримки держави та локальних інвестицій. Модернізуються лише ключові санаторії та готелі 4–5* у найбільш популярних регіонах, тоді як більшість об'єктів залишаються застарілими. Цифровізація впроваджується поступово, переважно у приватних комплексах, а кадрові проблеми вирішуються частково.

Маркетингові кампанії орієнтовані на сусідні країни та внутрішній ринок. Сталий розвиток впроваджується поступово, і не всі курорти відповідають міжнародним екологічним стандартам.

В результаті курортна галузь демонструє помірне зростання. Внутрішній попит збільшується, а іноземний залишається обмеженим. Україна підвищує свою регіональну репутацію, створює робочі місця і прибуток, проте масштабної трансформації галузі не відбувається.

Для досягнення успіху Україні необхідно:

- виграти війну;
- модернізувати інфраструктуру та впроваджувати новітніх технологій;
- інвестувати у розвиток людського капіталу;
- дбати про екологічну стійкість;
- створювати сильний міжнародний бренд;
- забезпечувати державну підтримку та прозорі умови для бізнесу.

Лише комплексне виконання цих кроків дозволить перетворити курортні регіони на драйвер економічного розвитку, підвищити якість життя громадян і закріпити за Україною статус конкурентоспроможного гравця на світовому туристичному ринку [54].

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи розгляд історії становлення та розвитку курортної справи в Україні, можна дійти висновку, що українські курорти — це складне багатофункціональне явище, яке відображає як природно-географічний, так і соціально-культурний, економічний та політичний розвиток держави. Від найдавніших часів, коли люди інтуїтивно використовували природні ресурси для лікування й відновлення сил, до сучасних високотехнологічних wellness-комплексів, ця галузь пройшла тривалий шлях еволюції, який демонструє здатність українського суспільства адаптуватися до змін, зберігаючи при цьому цінність оздоровлення як частини національної ідентичності.

Історичний розвиток курортів на території України має глибоке коріння. Ще з античних часів на півдні сучасної України, поблизу Чорного моря, існували перші лікувальні купальні та грязелікувальні місцевості, відомі своїми природними ресурсами. Згодом, у XIX столітті, під впливом європейських медичних та культурних течій, почався справжній розквіт курортної індустрії. Саме тоді виникли такі відомі центри, як Трускавець, Моршин, Хмільник, Куяльник, Саки, Немирів, Берегове — місця, які стали символами українського оздоровлення. У цей період формувалися медичні традиції, будувалися перші бальнеологічні санаторії, створювалися наукові школи з вивчення мінеральних вод та лікувальних грязей. Курорти перетворилися з місць локального значення на важливі соціально-економічні центри, що приваблювали не лише місцевих мешканців, а й відпочивальників з усієї Європи.

Австро-Угорський період, особливо в Галичині, приніс модернізацію інфраструктури, архітектурну гармонію та європейську культуру відпочинку. У цей час з'явилися вілли, купальні, бювети, які стали не лише медичними об'єктами, а й пам'ятками архітектури. Російська імперія, а згодом і радянська влада, змінили акценти розвитку: від елітарності до масовості. У радянський період курорти стали частиною соціальної системи оздоровлення, доступною для широких верств населення. Вони відігравали ключову роль у підтриманні

здоров'я трудящих, водночас залишаючись важливим інструментом пропаганди здорового способу життя. Було створено цілу мережу санаторно-курортних закладів, що поєднували лікування, відпочинок і профілактику.

Зі здобуттям незалежності Україна зіткнулася з викликами ринкової економіки, трансформацією власності, занепадом частини радянської інфраструктури та зниженням державного фінансування. Проте саме цей період став початком переосмислення самої сутності курортного відпочинку. Замість масовості почала формуватися нова філософія оздоровлення — індивідуальний підхід, інтеграція медицини, психології, релаксації, естетики та культури. Українські курорти почали орієнтуватися на міжнародні стандарти сервісу, відкриватися до медичного туризму, реабілітаційних програм і wellness-напрямів.

Сучасні тенденції розвитку курортів в Україні чітко відображають глобальні процеси. Після пандемії COVID-19 та в умовах війни відбулася глибока переоцінка ролі оздоровлення. Відпочинок набув нового змісту — як процес фізичного, психологічного й духовного відновлення. Курорти дедалі частіше поєднують класичну медицину з альтернативними та превентивними методами: кліматотерапією, гідротерапією, фітотерапією, апітерапією, ароматерапією тощо. Розвиваються програми реабілітації військовослужбовців, осіб, які пережили травму або втрату, що підкреслює соціальну відповідальність галузі.

Паралельно з цим посилюються тренди сталого розвитку, екологічної відповідальності та збереження природної спадщини. Сучасний турист шукає не лише комфорт, а й автентичність — чисте повітря, локальні продукти, традиційну архітектуру, дбайливе ставлення до довкілля. Формується нова культура «повільного туризму», де важливими стають емоційність, споглядальність і баланс. Курорти інтегрують елементи культурного, гастрономічного та сільського туризму, створюючи унікальні пропозиції, що поєднують здоров'я, пізнання та відпочинок.

Незважаючи на втрату значної частини курортного потенціалу через окупацію Криму — традиційного центру лікувально-рекреаційного туризму, Україна демонструє надзвичайну адаптивність. Карпати, Закарпаття, Львівщина, Хмельник, Поділля, Полісся — ці регіони стають осередками нового відродження курортної справи. Держава поступово розробляє програми підтримки реабілітаційного туризму, медичного обслуговування, розвитку малих готельних форм і приватних санаторіїв. Активізується співпраця з міжнародними організаціями та інвесторами, що відкриває перспективи для інтеграції українських курортів у глобальну wellness-економіку.

Таким чином, українська курортна індустрія постає як жива, динамічна система, що поєднує в собі історичну спадщину, природні ресурси й інноваційні підходи. Її розвиток — це не лише економічне питання, а й стратегічний напрям формування національного здоров'я, гуманітарного відновлення та іміджу України у світі. Курорт — це територія не лише фізичного зцілення, а й духовного оновлення, простір, у якому зберігається культурна пам'ять, гармонія природи й людини, а також сила нації, що вміє відновлюватися навіть після найтяжчих випробувань.

Можна зробити висновок, що сучасна курортна справа України — це синтез минулого й майбутнього, науки й традиції, локального й глобального. Її основна цінність полягає у здатності забезпечити гармонійне поєднання лікування, відпочинку, екологічності й духовності. Саме ця унікальність робить українські курорти не лише частиною національної історії, а й перспективним напрямом світового оздоровчого туризму, покликаним служити людині, суспільству й державі.

ВИСНОВКИ

Історія курортного туризму у світі демонструє довгий шлях розвитку від античних терм до сучасних wellness і медичних центрів. Ще в Стародавній Греції люди активно використовували природні джерела для лікування та відпочинку. Курорти того часу поєднували фізичну активність, процедури та культурні практики, створюючи комплексний підхід до профілактики та відновлення здоров'я. Римська імперія дала новий поштовх розвитку курортів. Римські терми були доступні не лише для еліти, а й для широких верств населення. Тут поєднували банні процедури, масажі, фітотерапію та соціальну взаємодію. Такі комплекси стали моделлю для європейських курортів у наступні століття, формуючи концепцію комплексного оздоровлення.

У Середньовіччі популярність курортів тимчасово зменшилася через епідемії та політичну нестабільність, але вже в епоху Відродження та Нового часу спостерігалось поступове відродження мінеральних та морських курортів. Німеччина, Чехія та Франція розвивали санаторії на базі мінеральних джерел, а Англія популяризувала морські курорти, де поєднували оздоровчі процедури з відпочинком на свіжому повітрі. XIX століття стало часом масового розвитку курортів у Європі та США, коли з'являються перші великі санаторії та морські готелі, що поєднували лікування, відпочинок і культурні програми. В цей час виникла перша концепція wellness, яка передбачала гармонійний підхід до тіла і душі через оздоровлення та активний відпочинок.

XX століття принесло масовий розвиток курортів, зокрема в США, де health-retreats і пляжні курорти стали популярними, а в Німеччині, Австрії та Чехії процвітали санаторії з комплексним лікуванням хронічних захворювань. У Японії та Китаї збереглися традиційні гарячі джерела, які поєднувалися із сучасними оздоровчими практиками. У сучасному світі курортна індустрія поєднує wellness, медичний туризм та активний відпочинок, ставлячи в центр уваги індивідуальні потреби клієнтів. Зростає значення екологічної відповідальності та сталого розвитку, а цифрові технології дозволяють

створювати персоналізовані програми лікування, бронювати процедури онлайн та використовувати телемедицину.

Українська курортна індустрія має глибоке історичне підґрунтя і відображає еволюцію світових тенденцій у власному контексті. Карпати завжди були центром гірського оздоровчого туризму. Санаторії в Східних і Західних Карпатах пропонували лікування на основі мінеральних джерел і лікувальної грязі, поєднуючи фізичну активність у горах із відпочинком на свіжому повітрі. Трускавець, Моршин і Хмільник стали історичними центрами мінеральних курортів, де ще в XIX столітті будувалися пансіонати та санаторії, орієнтовані на лікування хвороб шлунково-кишкового тракту, нирок і серцево-судинної системи. Після радянського періоду ці курорти працювали за типовими програмами санаторно-курортного лікування, що забезпечувало внутрішній попит, але обмежувало міжнародну конкурентоспроможність та інноваційний розвиток.

Сучасні українські курорти поступово інтегрують світові тренди. Попит на wellness і медичні послуги зростає, і туристи шукають комплексні програми відновлення, включно з фізіотерапією, спа, детокс-програмами та психологічним супроводом. У Карпатах активно розвиваються програми активного відпочинку з елементами wellness: піші маршрути, лижні курорти, велоспорт та йога. Трускавець і Моршин модернізують санаторії, запроваджують сучасне обладнання та персоналізовані лікувальні програми, а Хмільник відомий своєю лікувальною гряззю, що використовується в поєднанні з сучасними методиками реабілітації. Причорномор'я пропонує морські оздоровчі курорти, де пляжний відпочинок поєднується з спа, фізіотерапією та програмами релаксу, що відповідає світовим стандартам wellness-туризму.

Водночас українська курортна індустрія стикається з низкою проблем. Багато санаторіїв та готелів мають застарілу інфраструктуру, що потребує модернізації та інвестицій. Спостерігається дефіцит висококваліфікованих кадрів, особливо у сфері сучасної медицини, wellness та цифрового супроводу.

Обмежене міжнародне просування та слабкий бренд на глобальному ринку стримують залучення іноземних туристів. Екологічні виклики, такі як забруднення водних ресурсів та надмірна забудова, стають загрозою для сталого розвитку.

Перспективи розвитку української курортної індустрії тісно пов'язані із впровадженням комплексного підходу, що поєднує модернізацію інфраструктури, розвиток людського капіталу, цифрові технології, сталий розвиток та міжнародне маркетингове просування. Українські курорти можуть стати конкурентоспроможними на світовому ринку, залучаючи як внутрішніх, так і іноземних туристів, формуючи економічний ефект і сприяючи розвитку локальних громад.

Таким чином, поєднання світової історії курортних тенденцій, сучасних глобальних практик та унікальних ресурсів України створює фундамент для розвитку сучасної, стійкої та конкурентоспроможної курортної індустрії. Карпати, Трускавець, Моршин, Хмільник та узбережжя Чорного моря демонструють здатність поєднувати традиційні методи оздоровлення з інноваційними програмами wellness, медичного туризму та активного відпочинку. Успішна реалізація цього потенціалу не лише підвищить економічний ефект, але й дозволить Україні закріпити за собою статус сучасної туристичної та оздоровчої держави, здатної конкурувати на світовому ринку і створювати нові стандарти в галузі оздоровчого туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко М. Радонові курорти Поділля: Хмільник. *Вісник курортології*. 2008. № 2. С. 45–50.
2. Іваненко Т. Курортна індустрія Криму у XIX–XX століттях. *Історичні дослідження*. 2015. № 1. С. 15–16.
3. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://visitukraine.today>. (дата звернення: 18.10.2025).
4. Міністерство охорони здоров'я України. Санаторно-курортні дані. URL: <https://moz.gov.ua>. (дата звернення: 18.10.2025).
5. Державна служба статистики України. Статистика туризму 2022–2025. URL: <https://ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 18.10.2025).
6. Connell, J. *Medical Tourism: Sea, Sun, Sand and Surgery*. Wallingford: CABI, 2006. Vol. 2, no. 12. P. 32-3.
7. Bookman, M., & Bookman, K. *Medical Tourism in Developing Countries*. New York: Palgrave Macmillan, 2007. Vol. 5, no. 2. P. 22-37.
8. Carrera, P., & Bridges, J. *Globalization and Healthcare: Medical Tourism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. Vol. 7, no. 12. P. 16-51.
9. Lunt, N. et al. *Medical Tourism: Treatments, Markets and Health System Implications*. London: Routledge, 2011. Vol. 8, no. 15. P. 32-43.
10. Smith, M., & Puczkó, L. *Health, Tourism and Hospitality: Spas, Wellness and Medical Travel*. London: Routledge, 2009. Vol. 9, no. 13. P. 2-9.
11. Goeldner, C. R., Ritchie, J. R. Brent. *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. 12th ed. Hoboken: Wiley, 2012. Vol. 28, no. 3 P. 32-36.
12. Hall, C. Michael. *Tourism: History and Concepts*. London: Routledge, 2008.
13. Risse, G. B. *Mending Bodies, Saving Souls: A History of Hospitals*. Oxford: Oxford University Press, 1999. Vol. 16, no. 7. P. 16-51.
14. Bynum, C. W. *Holy Feast and Holy Fast*. Berkeley: University of California Press, 1987. Vol. 19, no. 12. P. 65-72.

15. Findlen, P. *Possessing Nature: Museums, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy*. Berkeley: University of California Press, 1994. Vol. 29, no. 9 P. 32-38.
16. Towner, J. *British and European Spa Culture in the 17th and 18th Century*. London: Routledge, 1996. Vol. 18, no. 1P. 9. 34-42
17. Markwick, R. *Health, Medicine and Society in Europe, 1800–2000*. – London: Routledge.
18. Yamamoto, M. *Japanese Hot Spring Culture: Onsen History and Practice*.
19. Kovács, L. Thermal Tourism and Spa Development in Central Europe. *Tourism Studies Journal*. – 2013. Vol. 38, no. 11. P. 42-49.
20. Melnyk, O. Wellness Trends in Ukraine. *Journal of Tourism Research*. – 2022.
21. *Global Wellness Economy Monitor 2023*. Global Wellness Institute. URL: <https://globalwellnessinstitute.org>. (дата звернення: 18.10.2025).
22. *Global Wellness Economy Monitor 2022*. Global Wellness Institute. – URL: <https://globalwellnessinstitute.org>. (дата звернення: 18.10.2025).
23. *Global Wellness Economy: Country Rankings (2019–2023)*. Global Wellness Institute. URL: <https://globalwellnessinstitute.org>. (дата звернення: 18.10.2025).
24. *Wellness Tourism Market Size and Forecast 2025 to 2034*. Precedence Research. URL: <https://precedenceresearch.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
25. *Medical Tourism Market Size & Share | Industry Report, 2030*. Grand View Research. URL: <https://grandviewresearch.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
26. *Medical Tourism Market Size Projected to Expand USD 252.94 Bn by 2034*. Precedence Research. URL: <https://precedenceresearch.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
27. *Medical Tourism Market Size, Growth, Share*. Market.us. URL: <https://market.us>. (дата звернення: 18.10.2025).

28. *Medical Tourism Market Report. Market Data Forecast.*
URL: <https://marketdataforecast.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
29. Apollo Hospitals (Індія). URL: <https://www.apollohospitals.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
30. Fortis Healthcare (Індія). URL: <https://www.fortishealthcare.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
31. Bumrungrad International Hospital (Таїланд).
URL: <https://www.bumrungrad.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
32. Bangkok Hospital (Таїланд). URL: <https://www.bangkokhospital.com>.
(дата звернення: 18.10.2025).
33. Gleneagles Hospital (Сінгапур). URL: <https://www.gleneagles.com.sg>.
(дата звернення: 18.10.2025).
34. University Hospital Heidelberg (Німеччина).
URL: <https://www.heidelberg-university-hospital.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
35. Quirónsalud (Іспанія). URL: <https://www.quironsalud.es>. (дата звернення: 18.10.2025).
36. HM Hospitales (Іспанія). URL: <https://www.hmhospitales.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
37. Dentaprimе (Угорщина). URL: <https://www.dentaprimе.hu>. (дата звернення: 18.10.2025).
38. SHA Wellness Clinic (Мексика).
URL: <https://www.shawellnessclinic.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
39. The Estate Wellness (проект Tony Robbins).
URL: <https://www.theestatewellness.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
40. Remedy Place (США). URL: <https://www.remedyplace.com>.
41. Six Senses (Мальдіви, Ібіца та інші).
URL: <https://www.sixsenses.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
42. Soneva Fushi (Мальдіви). URL: <https://www.soneva.com>. (дата звернення: 18.10.2025).

43. Amanzoe (Греція). URL: <https://www.aman.com/resorts/amanzoe>.
(дата звернення: 18.10.2025).
44. The Farm at San Benito (Філіппіни).
URL: <https://www.thefarmatsanbenito.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
45. Kamalaya (Таїланд). URL: <https://www.kamalaya.com>. (дата
звернення: 18.10.2025).
46. Proper Hotels. Outdoor wellness і дизайн-сади.
URL: <https://www.properhotel.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
47. Vogue, Harper's Bazaar, Hypebeast – матеріали про Resort-core,
колаборації готелів із fashion-брендами (Ritz Paris x Frame, Sporty & Rich x Le
Bristol, Aman Essentials).
48. Forbes, Business Insider – аналітика про технології, персоналізацію
у курортній сфері, біохакінг, wellness-тренди.
49. Wellness Tourism Association – публікації про активний wellness,
smart wellness та longevity-програми. URL: <https://wellnesstourismassociation.org>.
50. Google Scholar – академічні статті про фітнес-туризм, активні
ретрити, спортивну реабілітацію та ментальне здоров'я.
URL: <https://scholar.google.com>. (дата звернення: 18.10.2025).
51. *Encyclopaedia Britannica; History.com*.
URL: <https://www.britannica.com>; <https://www.history.com>. (дата звернення:
18.10.2025).
52. Hippocrates. *On Airs, Waters, and Places*. Greece, 5th–4th c. BCE.
Galen. *On the Usefulness of the Parts of the Body*. Rome, 2nd c. CE.
53. Booking.com; Tripadvisor – дані про сучасний попит на регіональні
курорти URL: <https://booking.com>; <https://tripadvisor.com>. (дата звернення:
18.10.2025).
54. World Tourism Organization (UNWTO).
URL: <https://www.unwto.org>(дата звернення: 18.10.2025).